

SØRUM-SPEILET

NUMMER 1-2023 - 29. ÅRGANG

«Aldri glemme, aldri hate»

Barndomsminner fra Blaker Skanse

Det var bare å by åt!

Historier fra Sørumsand

Bonden midt i Sørumsand

Bygdeborger i Sørumsand

Lederen har ordet!

I dag har jeg lyst til å begynne med en hyggelig nyhet. Sørum-Speilet har fått en ny fast medarbeider. Det er sikkert mange av dere som har lest artiklene om oppveksten på Blaker Skanse som Ingun Orderud har skrevet. Der har hun fortalt og vist bilder fra livet på Skansen gjennom sin oppvekst, til stor glede for oss lesere. Våre dyktige damer i redaksjonen, Randi og Anne-Marie, har lenge ønsket å få et medlem til i redaksjonen for å fordele jobbene, og da Ingun ble spurt om å bli denne personen svarte hun ja. Så velkommen Ingun, vi gleder oss.

Som annonsert et annet sted i bladet arrangeres årsmøtet vårt 29. mars kl. 19.00 i det gamle rådhuset på Sørumsand. Vi håper at så mange som mulig av dere vil komme, så vi får et godt og representativt møte. Styret er avhengig av at dere medlemmer kommer, ikke bare for å møte opp, men også for å gi innspill og tilbakemeldinger på hvordan vi driver laget. Styret er hele tida åpent for forslag dere måtte ha, slik at vi får et aktivt og utadrettet lag.

Vi prøver også å få med yngre medlemmer, men det er ikke like enkelt. Mange av de yngre er kanskje ikke så interessert i sin egen bakgrunn mens skolegang og etablering pågår. Men jeg har snakket med flere som angrer på at de ikke spurte bestemor eller bestefar om slekta bakover mens den eldre generasjonen fortsatt var i live. Tenk på hva vi som er født under eller rett etter krigen har opplevd. Egentlig burde vi skrive ei bok om livene våre. Jeg har venner som har gjort nettopp det, til stor glede for barn og barnebarn. Historielaget har fått midler til et kurs i slektsgranskning, og vi håper å få gjennomført et kurs i løpet av året. Siden vi har fått en del midler til dette, kan vi hyre inn en profesjonell person som kan hjelpe og veilede oss. Jeg håper det kan være interessant for både den eldre og yngre generasjon.

Det er nå på trappene et samarbeid med Romerike Historielag og 9 lokale historielag på Romerike om å lage digitale historiske vandrespill. Inne i bladet vil dere finne en artikkel som forklarer hva dette innebærer. Det bør være av interesse for både gammel og ung. Det blir mer informasjon etter hvert som ting kommer på plass.

Etter at vi ble Lillestrøm kommune, har de fire historielagene i de gamle kommunene samt andre frivillige lag dannet det som har fått navnet Forum for kulturminnevern Lillestrøm. Hensikten med forumet er å arbeide for likeverdige vilkår for det frivillige arbeidet i Lillestrøm kommune. Forumet skal også ha møter med Lillestrøm kommune om aktuelle saker. Forumet har et styre som består av medlemmer fra Blaker og Sørum Historielag, Fet historielag, Lillestrøm historielag, Skedsmo historielag, Bingen lenseminneforening og Fet lenseminneforening. Hittil har det fungert bra i det vi har hatt flere møter med kommunen for å høre hva de har for planer innen kulturadministrasjonen, og hva vi på grasrota holder på med og ønsker å gjennomføre. Forumet har bl.a. også gjennomført bussturer for kulturutvalget i kommunen hvor de besøkte både Fet og Sørum. Det har også vært medlemsmøter for alle lag som har meldt seg inn i Forumet, hvor vi har hatt besøk av både kulturpolitikere og folk fra

Vi ønsker Ingun Orderud hjertelig velkommen til redaksjonen! Foto: Privat.

kulturetaten i kommunen. I og med at vi er blitt en så stor kommune, er Forumet en fin møteplass for å holde hverandre oppdatert på hva som skjer rundt omkring, og også til å få direkte kontakt med de rette personene i Lillestrøm kommune.

Ellers må jeg si at vinteren har vært begredelig for en som ønsker at vinter skal være vinter. Nå som mars er i startgropa, kan vi nok se langt etter snø og skiføre her på flatmarka. Men med piggsko på beina og bikkja i band, har det uansett blitt noen gåturer i vinter. Så nå får vi håpe at isen forsvinner etter hvert, og at vi kan gå våre turer på trygt underlag.

Kos dere i mars-sola, den vitner om lysere tider.

Elin Mørk

KONTINGENT 2023

Vi har startet på et nytt år, og tiden er kommet for å betale kontingent. Kontingentsatsene blir de samme i år som i fjor, altså ingen økning.

Vi håper at alle våre medlemmer fortsatt vil være med oss, støtte oss økonomisk gjennom å betale kontingenten, delta på arrangementene vi tilbyr gjennom året, glede seg over Sørum-Speilets fire årlige utgivelser, og besøke oss på Nordli i Lørenfallet. Vi har, som nevnt flere ganger før, åpent hver onsdag mellom kl. 11-14.

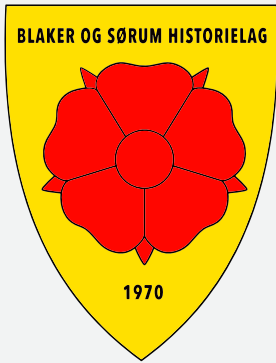
Ferdig utfylt giro med kid-nummer følger med i dette bladet. Sjekk for sikkerhetsskyld at du har fått riktig kontingentsats på din giro.

Satsene er:

kr 400 for voksne

kr 100 for unge inntil fylte 25 år

kr 500 for medl. som må få Sørum-Speilet tilsendt i posten

SØRUM-SPEILET

Medlemsblad for
Blaker og Sørum Historielag

Redaksjonen

Anne-Marie Lund – 477 57 261
Ingun Orderud - 995 14 523
Randi Fjørstad – 901 42 163

E-post

sorumhistorie@icloud.com

Adresse

Postboks 82, 1924 Sørum

Styreleder

Elin Mørk
Tlf.: 958 62 613
E-post: elin-hem@online.no

Kontonummer: 1321.08.05189

Hjemmeside

www.blakerogsorumhistorielag.no

Korrektur

Lillian Mobæk

Grafisk design

Jørgen Kirsebom

Opplag

600 eksemplarer
ISSN 1894-8154

Trykk

xide.no

*Dette bladet er beskyttet av åndsverkloven.
Det er ikke tillatt å kopiere fra bladet uten
skriftlig samtykke fra tekstforfatter eller
fotograf.*

Forsidebilde:

VISER VEI: Den lille veien i Lørenfallet
som er oppkalt etter motstandskvinnen,
Inger Gulbrandsen.
Foto: Jørgen Kirsebom.

Vi minner om årsmøte i Blaker og Sørum Historielag

Dato: onsdag 29. mars 2023 kl. 19.00

Sted: Kommunestyresalen i det gamle rådhuset, Sørumsand

Informasjon om årsmøtet ligger på Facebook og på historielagets
hjemmeside www.blakerogsorumhistorielag.no.

Saksliste:

1. Godkjenning av innkalling og saksliste
2. Valg av møteleder, referent og to til å undertegne protokollen
3. Årsberetning 2022
4. Revidert regnskap 2022
5. Forslag til arbeidsplan for 2023
6. Forslag til kontingent for 2023
7. Forslag til budsjett 2023
8. Innkomne saker:
Frist for å sende inn forslag til behandling på årsmøtet må være styret i hende
senest 4 uker før møtet, dvs. innen 1. mars 2023.
Forslagene sendes til leder Elin Mørk: elin-hem@online.no, eller tlf: 958 62 613.
9. Valg av leder, styremedlemmer, valgkomite og revisor, samt utsendinger til
årsmøte i Romerike Historielag.
Stemmeberettigede er de som har betalt kontingent for 2022, eller er innmeldt
senest 6 uker før årsmøtet (jfr. vedtektenes §3).

Endelig saksliste og møtepapirer blir lagt ut på hjemmesiden vår senest 2 uker før
møtet. Papirene vil også bli delt ut på møtet.

Tom Halvorsen, leder i Romerike Historielag, kommer til møtet og vil orientere
om ulike aktiviteter i historielagene på Romerike, samt om et digitalt vandrespill til
kulturminner som er under utarbeidelse.

Enkel servering. Hjertelig velkommen!

Enkel servering.

Sørum, 22. november 2022
Blaker og Sørum historielag
Styret

GRASROTANDEL – NORSK TIPPING

Grasrotandelen gir deg som spiller
mulighet til å være med og bestemme hva
noe av overskuddet skal gå til. Du kan
selv velge hvem som skal få et beløp inntil
7% av din spillinnsats.

Hvis du ønsker å støtte arbeidet til
Blaker og Sørum Historielag med din
grasrotandel, er vi nå registrert med
vårt organisasjonsnummer 984 252 994.

Innhold

Lederen har ordet	2	Spennende samarbeid på Romerike	15
Innkalling til årsmøte	3	Historier fra Sørumsand 1950-70-tallet	16
«Aldri glemme, aldri hate»	4	Bonden midt i Sørumsand	18
Fra arkivet 1939	8	Bygdeborger i Sørum	22
Barndomsminner fra Blaker Skanse	10	Jakten på fortiden	24
Det var bare å by åt!	13		

Dette bildet viser deler av Inger Gulbrandsens utstilling på Hvam gamle museum. Foto: Christin Rose Johansen, Gamle Hvam Museum

«Aldri glemme – aldri hate»

Fra fortellerfestival på Grinimuseet november 2022.

Sterke, underkommuniserte historier om kvinners liv og innsats under 2. verdenskrig. En av kvinnene var fra Sørum.

Av Randi Fjørstad

Bintang Emilie Sitenggang og Heidrun Aaserud (begge skuespillere/kulturarbeidere ved Griniseret) og forteller Lise Sæther fra Sørum, formidlet historiene til et lydhørt publikum. Bintang og Heidrun hadde laget en enakter om fengselslivet til kvinnene som satt på Grini. En sterk fortelling spilt i det lokalet hvor kvinnene bodde før de ble sendt videre til en konsentrasjonsleir. Jeg dro til Grini først og fremst for å høre Lise Sæther fortelle om motstandskvinnen Inger Gulbrandsen, som overlevde ett år på Grini og drøyt 1,5 år i konsentrasjonsleiren Ravensbrück, kom hjem til Norge, giftet seg med Olav og bosatte seg i Lørenfallet i Sørum. For et par år siden fikk Inger er liten veistubb oppkalt etter seg i Lørenfallet, nærmeste «nabo» til den veien jeg bor i.

I drøyt tre timer satt vi som tente lys, og prøvde å ta inn over oss historiene til disse unge kvinnene. Noen av dem vil jeg nesten kalle barn. Inger Gulbrandsen var 19 år da hun ble tatt, forhørt og satt i fengsel. Da hadde hun allerede vært aktiv i flere år, faktisk lenge før 2. verdenskrig startet. Både faren Emanuel og broren Enor var aktive politisk. Inger vokste opp med Framfylkingen, Arbeiderpartiets barnegruppe, som støttet motstanden mot diktatoren Franco i Spania. De samlet bl.a. inn penger som ble sendt til et norskdrevet barnehjem. Noen av pengene gikk til våpen til motstandsarbeidet. Framfylkingen engasjerte seg sterkt i dette arbeidet. Inger var 13 år da borgerkrigen i Spania brøt ut i 1936. Hun var bare 6 år da hun begynte på folkeskolen, og som 13-åring begynte hun på middelskolen. Faren Emanuel hadde bestemt at Inger skulle få gå den. Det var viktig å lære tysk. Framfylkingen trengte tolker. Hele familien hadde allerede engasjert seg sterkt i arbeidet med å hjelpe tyske og østerrikske familier som rømte til Norge for å slippe unna nazismen. Senere ble hovedsaken å hjelpe jødiske familier i dekning. Unge Inger var en viktig brikke i dette arbeidet. Som 17-åring ved krigsutbruddet mente hun selv, i ettertid, at hun også hadde egnet seg godt. Det var en fordel å være så ung og kunne spille på sin uskyld/naivitet. Etter hvert snakket hun veldig godt tysk, og ikke minst så hun ganske arisk ut, blond, blåøyd, høy og slank. Hun slapp derfor lettere unna tyskernes mistanker.

Tilknytningen til Sørum

Inger Gulbrandsen var altså ikke fra Sørum opprinnelig. Den 26. januar i år var det nøyaktig 100 år siden hun ble født i Oslo. Hun vokste opp på Grønland, i Tøyengata, og gikk på Herslebs folkeskole. Familien besto av faren Emanuel Jensen, moren Sigrid Jensen, broren Enor og Inger. Enor var fem år eldre enn Inger. Moren døde brått i 1934, bare 37 år gammel. Dette fikk ekstra stor betydning for Inger. Faren tok dødsfall-et veldig tungt, og Inger følte stort ansvar for ham. Kanskje ble hun dratt ekstra med inn i hans politiske engasjement som morløs 11-åring. I tillegg var hun politisk interessert fra ung alder. Drømmen var å «bli politiker». Faren Emanuel giftet seg på nytt etter noen år. Inger fikk en god stemor.

Allerede sommeren 1940 kom de første arrestasjonene i kretsen rundt familien Jensen. Det førte til at den 17 år gamle Inger, og noen til, måtte gå i dekning. Inger måtte ikke bli sett i Oslo på en stund. Alternativet var å søke seg arbeid på en gård. Da var det uhyre viktig å unngå AT-tjenesten (Nasjonal Samlings Arbeidstjeneste, gårdsarbeid for ungdommer). Der gikk fortjenesten rett til nazistene, og i tillegg ble ungdommene utsatt for kraftig propaganda. De måtte bl.a. marsjere langs veiene mens de sang tyske sanger.

«Jeg hadde aldri hørt om Sørum på den tiden», fortalte Inger som voksen. Hun og en venninne arbeidet først litt rundt på

Bintang Emilie Sitenggang og Lise Sæther.
Foto: R. Fjørstad

Bintang Emilie Sitenggang og Heidrun Aaserud.
Foto: R. Fjørstad

Inger Gulbrandsen. Foto: Privat.

forskjellige gårder i Sørum, og trivdes godt. Hun endte til slutt på en av Nordligårdene i Lørenfallet. Det skulle vise seg å være et lykkelig valg. Der møtte hun den tre år eldre Olav Gulbrandsen fra Granvoll i nabolaget. De ble ganske fort et par. Olav hadde gått på befalsskolen da krigen brøt ut 9. april. Sammen med sine klassekamerater deltok han i kampene i Gausdal. De norske styrkene i Gausdal måtte overgi seg 29. april 1940. Olav ble tatt, og satt et par uker i krigsfangenskap i telegrafbygningen på Lillehammer. Da kampene stilnet måtte de norske offiserene skrive under på at de ikke skulle føre krig mot den tyske okkupasjonsmakten. Olav slapp deretter fri, og dro hjem til Sørum. Ganske raskt knyttet han seg til ei tverrpolitisk motstandsgruppe på 30-40 mann rundt industrimiljøet på Sørumsand, og ble utpekt som troppsfører. Olav og Inger fikk ikke veldig lang tid sammen i Sørum denne sommeren, men lang nok til at de visste, og ble enige om, at det måtte bli de to for alltid. Hun ville allikevel tilbake til Oslo for å fortsette motstandsarbeidet derfra. Olav fortsatte sitt motstandsarbeid i Sørum. Det skulle gå fem år før de kunne gifte seg og bosette seg i Sørum for godt.

Hele familien på Grini 1942

Inger arbeidet mest med å hjelpe flyktninger, spredning av illegale aviser og som kurer for faren og en motstandsgruppe på Fiskehallen, som var farens arbeidsplass. Når tiden og situasjonen tillot det, hendte det hun satte seg på sykkelen og trakk de 4 milene som skilte henne fra Olav i

Sørum. De fleste som så dem, trodde at det forelskede paret bare gikk en tur i skogen, hånd i hånd. Det gjorde de også, men turene var i tillegg et skalkeskjul for å lytte illegalt til radio. Etter september 1941 ble det forbudt å eie radio. Den hadde de derfor gjemt i et hult tre i skogen.

29. mai 1942 skjedde det som ikke skulle skje, men som alle fryktet hver dag. En i Olavs Milorg-gruppe ble tatt. Under tortur var Olav Gulbrandsens navn ett av dem som ble røpet. Olav ble, sammen flere motstandsmenn i Sørum, tatt og satt på celle 24 i Møllergata 19, Gestapos hovedkvarter. Der ble han sittende ca. ett år. Senere ble han overført til Grini, den største fangeleiren i Norge.

Like før jul samme år ble også Inger tatt. Det ble mange forhør på Victoria terrasse. På selve lille julaften 1942 gikk veien til Grini. Og ikke bare det, hele Ingers familie ble fengslet. De satt samtidig med henne på Grini denne julen. Treffe hverandre fikk de ikke, men greide via gode hjelpere å gi hverandre små livstegn. Fra våren 1943 satt Inger og Olav der samtidig i noen

måneder.

I denne perioden hendte det at de fikk et glimt av hverandre. Oppfinnsomheten var stor, likeså lengselen etter å se den andre, og få gitt hverandre små tegn. Inger spesielt var foretaksom og modig. Det betyr ikke at hun ikke var redd, men hun greide å få til et møte med Olav dagen før hun skulle sendes ut av landet, til Tyskland. Hun risikerte mye, men hun greide det, og minnet om det møtet, og klemmen hun fikk gitt ham da, levde hun lenge på. «Han luktet så godt av såpe», fortalte hun.

Opptakten til arrestasjonen

Inger fortalte i et intervju at hun ble brukt mye som kurer for ulike motstandsgrupper, men spesielt for den på fiskehallen i Oslo. De regnet med at den pur unge jenta, som i tillegg til å snakke utmerket tysk, hadde et stort smil og mye blondt hår, lettere kunne marsjere gjennom tyske sperrer med illegale ting «under armen».

Men farlig var det, om man så aldri så «arisk» ut. En gang skulle hun hente en

Lise Sæthers forestilling om Inger Gulbrandsen kan bestilles hos Lise på tlf.: 980 34 470.

Forestillingen gir et personlig og nært bilde av Inger Gulbrandsens opplevelser og erfaringer gjennom barneår og ungdomsår med farlige oppdrag for motstandsbevegelsen, arrestasjon og opphold på Grini og i Ravensbrück.

Forestillingen anbefales!

FABELAKTIG FORTELLER: Lise Sæther er en fargerik person og en fabelaktig forteller. Bilde er fra en forestilling satt opp under SørumFestivalen 2013. Foto: Jørgen Kirsebom

koffert på Fetsund. Den skulle overleveres av en ukjent mann, tas med til Oslo og leveres til en adresse der. Kofferten viste seg å være veldig tung, men Inger fikk den med seg inn på toget, og greide til slutt å plassere den i bagasjehyllen over setet. Glad og lettet satt hun på toget innover mot Oslo, helt til det gikk som et sus gjennom toget: Det var storkontroll på Østbanen. Kofferten var uten navnelapp. Inger kunne derfor godt ha latt den bli liggende igjen på toget og bare gått sin vei. Men det hadde hun ikke samvittighet til. Hun kjente ikke innholdet i kofferten, men regnet med at hvis den ble åpnet, og innholdet ble kjent, ville minst ti uskyldige personer på toget blitt tatt som gissel av tyskerne. Hun prøvde derfor å dra kofferten ned fra hyllen, men greide det ikke. Like i nærheten sto det flere tyskere. «Det var jo tyskere overalt den gangen», fortalte hun. En ung tysker kom styrtende til, og hjalp henne å dra i kofferten. Den deiste i gulvet med et brak. «Jammen var den tung», sa tyskeren, «denne kan du ikke bære videre. Jeg kan bære den for deg dit du skal». «Dermed bar han kofferten forbi kontrollposten, mens vi snakka om vær og vind», fortalte Inger. «Jeg snakka jo nydelig tysk den gangen, Berlinertysk, for venninna mi var jo Berlinerjente». Tyskeren bar kofferten til Inger helt frem til den trikkeholdeplassen hun skulle til. Trikken kom heldigvis fort, kofferten ble lempet på, og Inger slapp å svare på middagsinvitasjonen som den tyske soldaten hadde kommet med øyeblikket før. «Jeg slapp med å smile hyggelig, rope takk for hjelpen og vinke», fortalte Inger. Vel hjemme hos faren skalv hun som et aspeløv, helt utslitt etter den «nære-på-opplevelsen» og spenningen hun hadde vært utsatt for. Og det var virkelig veldig nære på. Kofferten var full av våpen og mat.

De siste oppdragene Inger utførte før arrestasjonen, var å dra hjem til jødiske familier for å varsle dem om raskt å forlate hjemmene sine, kun ta med det nødvendige, og så følge dem til midlertidige gjemmesteder. Alle barna som ble rammet gjorde sterkt inntrykk på henne, og hun fortalte senere om en episode som gjorde spesielt sterkt inntrykk, og som hun lærte mye av: «Jeg ba alltid ungene om å pakke med noe som de var glade i, og som de kunne hygge seg med i den tiden de skulle være i dekning. Hos en tsjekkosllovakisk/jødisk familie tok den eldste datteren

med seg skolebøkene sine, den minste tok ballettskoene sine, og så skulle de gå. Og da var det jeg begynte å le, og sa at akkurat skolebøkene tror jeg ikke at jeg hadde kommet på å dra med meg noe sted. Da sa jentungen til meg: «Ja, men du skjønner at hvis ikke vi kan og vet mer enn nazistene så vinner vi aldri krigen». «Den dagen lærte jeg noe viktig av en liten jente mye yngre enn meg selv», fortalte Inger, som selv var 19 år.

Inger hadde blitt observert for ofte i selskap med jøder på vei gjennom byen.

Arrestasjonen av henne fant sted hjemme tidlig en morgen. Hun kom hjem fra en nattlig kurerjobb, åpnet inngangsdøren og så rett inn i to geværmunninger.

Fange nr. 24132 - Ravensbrück 1943-45

Den 6. oktober 1943 ble Inger sendt ut av Norge, sammen med 28 av sine medfanger. Noen gledet seg faktisk til å reise. Soningsforholdene, og mange av vokterne på Grini, var veldig vanskelige – kvinnene håpet på noe bedre, og hadde ingen anelse om hva som var i vente. Reisen gikk med skipet «Monte Rosa» til Danmark. Derfra med tog til Tyskland. Inger endte opp i Ravensbrück, en konsentrasjonsleir for kvinner bygget ved Fürstenberg, nord for Berlin.

Denne kvinneleiren ble opprettet i 1939, og ble den største konsentrasjonsleiren for kvinner på tysk jord. Ca. 132 000 kvinner og barn ble sendt til Ravensbrück i årene 1939-44. I tillegg kom det 20 000 menn dit etter at leiren ble utvidet. Fangene kom fra 40 ulike nasjoner.

Det var veldig dårlige forhold i Ravensbrück, mye fordi leiren etter hvert ble svært overfylt. Den var fra starten av dimensjonert for 3000 kvinner. De første fangene i leiren var politiske fanger, Jehovas vitner, såkalte kriminelle (eks: kvinner som hadde tatt abort) og «asosiale» kvinner (kvinner som ikke passet inn i nazistenes bilde av hva som var normalt eller passende for en kvinne). Senere ble leiren fylt med kvinner fra romanifolket og jødiske kvinner fra Polen og Sovjetunionen. I utgangspunktet var ikke Ravensbrück en tilintetgjøringsleir, men de siste krigsårene døde det svært mange på grunn av de katastrofale forholdene i den overfylte leiren. Matmangelen var

stor, og sykdommer florerte.

Norske fanger

103 norske kvinner ble deportert til Ravensbrück. De kom fra hele Norge, men ca. halvparten var bosatt i Oslo og omegn da de ble arrestert. To var jøder, de andre var politiske fanger som stort sett hadde vært involvert i arbeid med illegale aviser, i likhet med Inger.

En tredjedel av kvinnene var altså det tyskerne kalte Nacht-und-Nebelfanger, dvs. politiske motstandere av nazismen i tysk-okkuperte land. De ble overført til Tyskland for å forsvinne. Målet var å skremme andre fra å engasjere seg i motstandsarbeid mot okkupasjonsmakten.

Fire norske kvinner døde i Ravensbrück, to ble drept i Auschwitz, en i Mauthausen. To av de norske kvinnene døde etter frigjøringen, som en følge av sykdommer de hadde pådratt seg i fangenskapet.

Fange nr. 73924 – Sachsenhausen 1943 - 1945

To måneder etter at Inger ble deportert til Tyskland, ble Olav deportert. Han endte opp i Sachsenhausen i desember 1943, sammen med flere fra Sørumsund. Der ble han sittende til krigen tok slutt. Denne leiren ligger 35 km nord for Berlin, ikke langt fra Ravensbrück.

Det var her de fleste nordmennene satt fanget. Fra sommeren 1942 ble de norske fangene samlet i en egen brakke. Ved utgangen av 1943 var det kommet så mange norske fanger at de fylte hele fem brakker. Det var fryktelige forhold i leiren. De første dødsfallene blant de norske fangene kom tidlig i 1942. At det tross alt var så mange norske fanger som overlevde oppholdet i Sachsenhausen, skyldes påtrykk fra det internasjonale Røde Kors, som hadde greid å lokalisere fangene, og fikk «forhandlet» frem en tillatelse til å sende matpakker til leiren.

Ca. 200 nordmenn døde i Sachsenhausen.

Hjem til Norge

7. april 1945 kom beskjeden til fangene i Ravensbrück om at krigen var over. De skulle få reise hjem. Både Inger og Olav kom hjem til Norge via Trelleborg i Sverige. Inger kom først til Sverige, med hjelp av de hvite bussene ble hun kjørt til Ramlösa kurbad. Hun

startet med en gang å spørre etter Olav. Først etter noen dager fikk hun opplyst at han var kommet til et annet sted, til Stenbockskolan, ikke langt fra der hun var, men for langt til å gå. Det gikk buss dit, men den fikk hun ikke være med. Kvinner og menn skulle holdes atskilt. Men standhaftige, forelskede Inger ga seg ikke. Hun maste, og skrudde nok også på sjarmen, helt til bussjåføren tok henne med. Olav sto sammen med en flokk menn inne på skoleplassen. Det var nesten to år siden de hadde sett hverandre. Nå skulle man tro at gjenforeningen skjedde med en stor omfavnelse og et kyss, men det gjorde den ikke. Olav var en beskjeden, sindig kar. Han rakte hånden fram, bukket så dypt han kunne og sa: Tusen takk for sist! Men det holdt for Inger, endelig var de sammen igjen.

Om de kom samtidig hjem til Norge vet jeg ikke. Den 26. mai 1945 kom Olav hjem til Sørums, sammen med andre fra Sørums som også hadde overlevd de fryktelige forholdene i Sachsenhausen og andre konsentrasjonsleirer i Tyskland. I boka «Sørums under okkupasjonen 1940-45» står det et bilde og en omtale av hjemkomsten til Olav Gulbrandsen og de andre motstandskjemperne fra Sørums som overlevde årene i konsentrasjonsleir, men ingen ting om Inger selvfølgelig. På det tidspunktet var hun ennå ikke blitt sørumsokning. Hun bodde fortsatt i Oslo, og kom med tog dit fra Sverige. På stasjonen ventet far, stemor og bror, alle hadde overlevd.

Senere giftet Inger og Olav seg og bosatte seg i Lørenfallet i Sørums. I 1949 fikk de datteren Liv Mette, og i 1955 kunne de endelig bygge eget hus. Plassen fikk navnet Sollia. Olav arbeidet i lensmannsetaten i 42 år, de siste 16 årene som lensmann i Sørums.

Aldri glemme – aldri hate

Inger gjorde det til en livsoppgave å snakke om krigen til skoleelever og andre grupper, både på skoler og ved å reise med de hvite bussene tilbake til konsentrasjonsleirene som tidsvitne. Dette gjorde hun i mange, mange år.

En spesiell episode førte til at Inger la hatet til side. Det skjedde allerede på veien tilbake til Norge med de hvite bussene. Fra Ravensbrück kjørte de bl.a. gjennom Hamburg. På turen så de steder som omtrent var jevnet med jorden, og Inger fortalte i et intervju at hun hadde tenkt: «**Endelig, endelig**

har de fått igjen! Men overalt så vi horder av gamle, slitne mennesker som med bare hender fortvilet lette rundt i ruinene etter noe å spise, eller etter noe de kunne bytte i mat. Og det verste av alt: små, magre unger som kom løpende mot bussene og rakte ut hendene etter mat. Da var som om noe endret seg i meg. Jeg tenkte: hvordan i all verden skal det bli folk av disse her små. Hva skal vi gjøre for å få folk av dem? – og dermed forsvant hatet både mot sivilbefolkningen og hele greia».

Berlinerbarna - Forsoningsbarna

Inger og Olav ble blant de første her i landet som meldte seg til å ta imot tyske barn, som etter krigen ble sendt til Norge på «fetekur». Barna ble omtalt som «Berlinerbarna» fordi de første kom fra Berlin. Senere ble de også omtalt som «Forsoningsbarna». De kom fra mange ulike steder i Tyskland og Østerrike, og ordningen var en viktig del av det forsoningsarbeidet Norge var med på i etterkrigsårene.

Ungene ble «avvertet» i norske aviser, og det var en slik annonse Inger og Olav svarte på.

Allerede i 1949, samme år som de fikk datteren Liv Mette, tok ekteparet Gulbrandsen imot ei lita jente fra Braunzweig. På tre måneder la hun på seg fem kilo. Og hun kom tilbake til Inger og Olav sommer etter sommer, som tenåring og som voksen, og etter henne kom sønnen hennes, og hans kjæreste. «Vi har altså både barn og barnebarn i Tyskland. Litt av en historie i grunnen», fortalte Inger.

Selv har jeg en «forsoningsvenninne» som kom til Norge på fetekur fra Østerrike. Elleve år gammel ble hun sendt alene til et fremmed land uten å forstå et eneste ord av språket. Vi ble kjent med hverandre en kort julimåned i Trøndelag i 1954. Jeg var 12 år. Vi ble venner for livet, og avtalte at jeg skulle velge tysk som språk så snart jeg var ferdig med folkeskolen (som det het den gang). Vi var sikre på at jeg

etter ett år med tyskundervisning ville være flink nok til at vi kunne skrive til hverandre. Litt optimistisk kanskje, men det gikk slik vi planla, og vi skriver fortsatt med hverandre, 68 år senere. Hennes mor ble enke under krigen, med 6 barn. Det var helt avgjørende for å greie seg at de yngste barna fikk reise et sted hvor de i noen måneder hvert år fikk nok mat og stell. Sterke bånd ble knyttet på den måten. Et viktig forsoningsarbeid, selv om vi var for små til å forstå det da. Det snakket vi først om som voksne, mange år senere.

Krig har en pris

Jeg lar Inger selv fortelle hvilken pris hun betalte for den innsatsen hun gjorde under krigen.

Slik beskrev hun det i biografien «**Inger Gulbrandsen – Ungdomstid i fangeleir**», skrevet av Maria Konow Lund, utgitt på Gyldendal Tiden i 1998:

«Minner er noen underlige greier. Dem kommer om natta.

Jeg våkner brått. Har vært tilbake i leiren. Har drømt om lukta av ekskrementer, piss, lik og redsel. Kjent smaken av tørr, blodig tunge og den sølesuppa dem kalte mat, kjent den forferdelige stanken av halmen vi lå på. Men aller verst er blikka. Blikka til de døde. Å åpne øynene hjelper ikke – jeg ser dem allikevel. Endeløse køer av ventende mennesker, klare til å plukkes ut til gasskammeret.

Når jeg åpner munnen kommer ord som skremmer meg: Neste gang – neste gang har jeg lært. Jeg veit hvordan jeg skal oppføre meg. Kjenner triksa. Veit nøyaktig hva som skal til for å overleve. Bare vent!

Da er Olav der, mannen min. Han veit. Han forstår».

Inger levde med andre ord helt og holdent etter sin egen oppskrift og overbevisning:

Aldri glemme – aldri hate!

Bearbeidelse

Inger trengte å bearbeide opplevelsene i konsentrasjonsleiren. Det gjorde hun

«Natt og tåke»

Det er omdiskutert hvor begrepet «Natt og tåke» (Nacht und Nebel) egentlig kommer fra.

I Nürnbergrettsaken mot Wehrmachts overkommando sa lederen for rettsavdelingen, Dr. Lehmann, i sitt vitnemål at Hitler selv hadde sagt at de motstanderne av naziregimet, som ikke ble drept umiddelbart, skulle forsvinne i «Natt og tåke» til Tyskland, og holdes i full isolasjon.

bl.a. ved kunstnerisk virksomhet. Hun laget modeller av fanger, voktere og dagliglivet i leiren. Alt laget av leire.

I dag er samlingen delt på tre faste utstillingssteder: Gamle Hvam museum i Nes kommune og Okkupasjonsmuseet i Aarhus, Danmark, stiller ut hver sin del. De stiller det ut som en del av sine faste okkupasjonsutstillinger. Den siste delen stilles ut i Ravensbrück, som siden 1959 har vært et nasjonalt minnested.

En annen måte å bearbeide opplevelsene på var å snakke om dem. Inger var en av 10 tidsvitner som deltok i filmen «Mørketid – kvinners møte med nazismen». Filmen fikk Amandaprisen som beste dokumentarfilm i Haugesund i 1995.

Inger Gulbrandsen døde 20. mars 2016, 93 år. Da hadde hun vært enke i 15 år. Olaf døde 9. august 2001, 81 år. Begge ligger på Sørum kirkegård.

I Fedrelandsvennen sto det et langt minneord om Inger, skrevet av ansatte og reiseledere i Aktive Fredsreiser.

Utmerkelser

Inger Gulbrandsen har fått følgende utmerkelser:

2002: Kongens fortjenestemedalje i gull

2015: Regjeringens minnemedalje for innsatsen under andre verdenskrig, samt Deltakermedaljen.

2019: Sørum kommune hedret Inger Gulbrandsen med å gi en vei i Lørenfallet hennes navn (se forside).

(Det er ikke rare veistubben, den aller minste i Lørenfallet, tror jeg. Vedtaket ble heller ikke fattet enstemmig, selv om Ingers innsats og prisen hun betalte er en hel riksvei verdig).

Kilder:

Forteller Lise Sæther, Sørum

Liv Mette Gulbrandsen

Wikipedia

Biografien «Inger Gulbrandsen – Ungdomstid i fangeleir» av Maria Konow Lund fra 1998

Sørum under okkupasjonen 1940-45

Sørum bygdebok bind 1

Kristian Wolner

Filmen «Mørketid – Kvinners møte med nazismen» av Karoline Frogner

Minnesteiner

Det finnes i dag fire minnesteiner i Sørum over dem som mistet livet under 2. verdenskrig. En minnestein står utenfor porten til Sørum kirke, den andre står utenfor inngangsdøra til Blaker kirke, den tredje står ved Frogner kirke, og den fjerde står på Blaker Skanse. Minnesteinene bekranses 8. og 17. mai hvert år.

Fra arkivet 1939

«Felles innsats for å bedre togtilbudet mellom Sørumsand – Oslo»

Av Randi Fjørstad

For 84 år siden fikk Sørumsand og Omegns Vel tilsendt kopi av et brev fra Norges Statsbaner. Brevet er datert 11. februar 1939, og er svar på et brev som Kommunikasjonskomiteen i Fet v/ herr Joh. Stenerud sendte til jernbanen 17. februar året før, altså i 1938.

I sitt brev hadde kommunikasjonskomiteen (på vegne av bl.a. Sørumsands og Omegns Vel) tydeligvis klaget på togavgangene fra Sørumsand på vei til Oslo. De hadde særskilt bedt om endring av avgangstiden. I tillegg ønsket de hyppigere togavganger.

Norges statsbaner svarte følgende:

«Fra 1. april 1938 ble etter approbasjon av Hovedstyret for Statsbanene og etter forelegg for tilsyns kommisjonen satt i verk en sådan ordning at tog 32 stopper i Sørumsand for å ta med reisende. Herved vil reisende fra Sørumsand være i Oslo kl. 8,05 (fra 15/5.1939, kl. 7,55).

Spørsmålet om en utvidet lokaltrafikk mellom Lillestrøm og Sørumsand må dessverre utstå inntil vi får høvelig materiell til denne trafikk.

Vi skal undersøke om det skulle være mulig å forandre ettermiddagstogenes ruter så de går fra Oslo noen minutter over hel time istedenfor noen minutter før hel time, men fjerntogenes ruter er avhengig av mange

forhold, bl.a. hensynet til kryssninger underveis, togbelegg på forstadsstrekningen og sporplass på Oslo Ø.

Ruteordningen fra 15. mai førstkommende er imidlertid allerede fastsatt.

Som bekjent har det vært forhandlet med de interesserte om en bedring bl.a. ved å sette inn bussforbindelse på landeveien, men dette spørsmål ble igjen forlatt p.g.a. innkomne protester fra de interesserte.

Når Deres ovennevnte skriv ikke er besvart for, skyldes dette at en av medunderskriverene, herr Fladen, ved personlig henvendelse her har fått beskjed om hvorledes saken lå an.»

Oversendes Sørumsand og Omegns Vel til underretning.

Oslo, 11. februar 1939

For distriktschefen
(underskriften uleselig)

Det er aldri lett å få til endringer i slike omfattende «maskinerier» som f.eks. jernbaneloveret, men her har de faktisk lyktes med å få til en endring. Ikke ubetydelig heller, en ekstra avgang fra Sørumsand i rushtiden om morgenen betydde sikkert mye for mange reisende. Et godt eksempel på at det er viktig med velforeninger og andre sammenslutninger, som gjør at man får mere makt bak kravene. Det var viktig den gang – og er det nå.

(Brevet ligger i arkivet på Nordli.)

Takk til våre sponsorer:

interoptik
Nordfonna

Fokus Butikksenter, 1920 Sørumsand
Telefon: 63 86 60 70. E-post: nordfonna@interoptik.no
www.interoptik.no
Åpningstider: 10 – 20 (18)

Økland

X+IDE
xide.no

**Akershus
energi**

Inspirert av *framtida*

Sørums Begravelsesbyrå
Nilsen as Etabl. 1947

Besøk oss på www.nilsengravferd.no
Tlf: 63 82 88 80

**TOTAL
UTESERVICE AS**

EF drift
tømmer - snøservice - utemiljø

BYGDESERVICE

T&B Hansen
Installasjon AS

**Aurskog
SPAREBANK**

*Velkommen til lokalbanken
for hele Romerike*

Telefon: 63 85 44 40

Aurskog, Bjørkelangen, Jessheim, Sørumsand, Årnes

Ta vare på bilen din

**- VASK
BILEN
HOS OSS!**

Velkommen!

CIRCLE K SØRUM
TLF 63 86 80 50

Barndomsminner fra Blaker Skanse

Om forskjellige ting som hendte på skolen

Av Ingun Orderud

Denne gangen vil jeg fortelle litt om hvordan jeg husker det som foregikk på skolen på 1960- og 70-tallet. Og det første jeg kommer på da er utstillinga og sommerfesten. Hva elevene holdt på med i klasserommene i løpet av året angikk meg naturlig nok ikke.

Utstillinga derimot, da vi fikk se alt det fine som var blitt til i løpet av skoleåret, var en stor begivenhet. Mange dyktige folk holdt til på Skansen, ingen tvil om det. Vi hadde tre dager på oss til å beundre resultatet av årets strev, mener jeg å huske. Dette fant sted i juni, helt på slutten av skoleåret.

Ingen tradisjoner varer evig, og på et tidspunkt ble utstillinga flytta til tidligere på våren. Samtidig gikk den mer over til å vise hvordan elevene gikk fram for å løse oppgavene de fikk, i tillegg til det ferdige resultatet. Kan huske at foreldrene mine ikke var særlig begeistra for den nye måten å gjøre ting på, syntes mye av det som ble stilt ut slett ikke var så fint som i «gamle dager».

Selv hadde jeg sansen for det, for de flotte produktene som ble stilt ut før, hadde ingen ting å gjøre med det jeg lærte i formingstimene på skolen. På barneskolen foregikk undervisningen på den måten at vi gjorde som læreren sa, og så sto vi der med et ferdig produkt uten å ha lært noe som helst. Da vi etter hvert på ungdomsskolen fikk oppgaver i formingstimene som vi selv måtte finne ut hvordan vi skulle løse, ble alt mye mer interessant. Men dette er en annen historie.

Tilstelninger og elevfester

Skoleåret på 1960-tallet ble avsluttet med en stor fest med middag og alt tilbehør. Vi ungene fikk servering ved et bord for oss selv, med den samme maten. Dette ble det på et eller annet tidspunkt, av en eller annen grunn, slutt på. Var ganske lita den gang jeg var med på disse middagene. Etter middagen var det som seg hør og bør kaker og kaffe. Kan fortsatt se for meg et langt bord som var fullt av bløtkaker, bare bløtkaker. Dette var virkelig årets happening, og alle møtte fram forventningsfulle i penklærne.

I løpet av skoleåret ble det også elevfester ved flere anledninger. På 60-tallet og tidligere, mens det nesten

Bilde 25.03.1962. Dagen før var det karneval på Skansen. Foto: John Mork

bare var gutter på skolen, måtte de jo få tak i jenter til disse festene. Det var vanlig å invitere bygdas ungjenter, og så var det vel også et samarbeide med husmorskolen på Sørumsand. Blakerguttene klagde litt over at skanse-guttene «stjal» jentene deres. Når ungdom møtes på den måten, er det vel ikke til å unngå at det blir resultater av det fra tid til annen.

Min mor ymtet også frampå om at jeg sikkert ville få en framtid som «lærerfrue» en eller annen plass i landet. Men tidene forandrer seg, og innen jeg var kommet i «gifteferdig» alder på slutten av 70-tallet, var halvparten av skanse-guttene blitt jenter.

Foreldrene mine ble bedt på disse tilstelningene, så jeg hørte litt om det som skjedde der i oppveksten. Og endelig fikk jeg da lov til å bli med selv, det var på vårparten før jeg fylte 17, har jeg regna meg fram til. Men når jeg tenker tilbake, er det visst ikke så mye jeg husker fra disse festene, men det var god mat, dans og underholdning som

elevene sto for.

Det eneste jeg nå kan komme på i den forbindelse, er den gangen temaet var demoner. Da dukka det opp en kar utkledd som Jahn Teigen, han viste seg å være besatt av en splitthoppdemon og oppførte seg deretter. Dette var like etter at Teigen hadde gjort furore i Grand Prix og fått null poeng. En annen gang var det rekeaften, og da ble maten båret inn i en robåt, mens orkesteret spilte «ro, ro til fiskeskjær». Dette ser jeg av en eller annen grunn klart for meg etter snart femti år. Alt annet som foregikk der er nok tatt av tidens tann ...

Skirenn

Derimot husker jeg at jeg var tilskuer til et kostymeskirenn helt på slutten av 70-tallet. Alle aktivitetene foregikk rett foran Festsalen (Nansenbygget) med et skihopp borte på vollen. Og så var det fest etterpå, der det ble delt ut premier til alle som hadde gjort seg bemerket på en eller annen måte. Det ble levert inn

protest når det gjaldt premien for korteste hopp, minnes jeg. Det var en som mente han avgjort burde vunnet, fordi han ramla alt på hoppkanten. Ikke så lett å hoppe på ski når du har en annen kar på ryggen kanskje ...

Har en vag erindring fra tidlig 60-tall om noe som ble kalt tønnevrenn. Sikkert med kostymer og festligheter da også, Skansen var jo alltid arena for kreative aktiviteter.

Hjelpsomme elever fra Skansen

Hvor mye andre folk i Blaker var delaktige i det som skjedde på Skansen, er jeg litt usikker på, jeg oppfattet oss mye som et samfunn i samfunnet. Men det sier seg selv at skanseelevene i større eller mindre grad engasjerte seg i aktiviteter også utenfor skolen. På midten av 70-tallet ble det arrangert kveldskurs på Bingsfoss ungdomsskole, hvor elever fra Skansen var lærere. Jeg deltok først i et kurs hvor vi lærte å tegne med kullstift, og året etter var det kurs i mime og dramatisering. En artig avveksling fra det vi vanligvis holdt på med.

Og hvis det mangla lærere på en av skolene i distriktet, var det greit å kunne ta en telefon til Skansen om det var en elev der som hadde mulighet til å gjøre noe annet en dag. Dette var en praksis som foregikk over mange år, og løste sikkert mange problemer på skolene i distriktet. Men jeg husker det kunne være litt forskjellig hva som dukka opp. Bror min var borti en som av naturlige årsaker bare var på Haugtun skole en dag, men ungene syntes sikkert det var greit med litt alternativ undervisning.

Spøkelset

Og så må jeg ta med noen ord om «kapteinen», spøkelset på Skansen. Mange slott og kirker har sitt eget spøkelse, og da bør jo et ærverdig anlegg som Blaker Skanse ha det også. Denne karen har jeg hørt om så lenge jeg kan huske, så han må avgjort sies å være en del av min barndom. Mamma hevdet å ha sett ham en gang, ute på vollen. Selv har jeg ikke evner i den retning, noe som kan være like greit. Foreldrene mine ga aldri uttrykk for at han var skummel eller farlig på noen måte, så da syntes ikke jeg det heller.

Lovise Olsen, som var husmor da pappa begynte å arbeide på Skansen, trodde

Bilde: Klar til sommerfesten, midt på 1960-tallet. Foto: Kanskje en fotograf

fullt og fast på denne «kapteinen». Hun hadde aldri sett ham, men hver kveld hørte hun at han gikk opp trappa til rommet sitt. Det lå i 2. etasje i kommandantboligen, rett over husmoras leilighet. Hun pensjonerte seg den sommeren, og det var ingen av hennes arvtagere i stillingen som ga uttrykk for at de opplevde noe uvanlig. Derimot fikk pappa høre gamle historier om hestekjørere som hadde opplevd at hesten ble skremt av et eller annet med det samme den kom innenfor vollene. Dette skulle ha hendt mer enn en gang.

Det med hesteskyss over Skansen var det vel slutt med alt lenge før pappa ble ansatt i 1954, og etter at kommandantboligen brant i 1973, trodde vi at nå var vi kvitt hele spøkeriet. Så enkelt var det visst ikke, for etter hvert dukket det opp flere forskremte elever på kontoret hos pappa og fortalte om uforklarlige ting de hadde opplevd i artilleribygningen. Pappa konkluderte med at da hadde sikkert «kapteinen» funnet seg et nytt husvære. Men så begynte folk å oppleve ting i den nyoppbygde kommandantboligen også, og det hele endte med at «Åndenes makt» kom på besøk i 2006. Da viste det seg at «kapteinen» hadde fått selskap av opptil flere andre spøkelser. Hva som siden har skjedd, og hvordan spøkelsene kommer ut av det med alle kunstnerne som holder hus der nå, har jeg aldri hørt noe om.

Brannen

Og så over til den store hendelsen på Skansen i nyere tid, brannen i 1973. Mandag den 26. mars for å være

8. mai 1965, markering av at det var 20 år siden frigjøringsdagen. Foto: John Mork

nøyaktig. Det var om morgenen, like før vi hadde tenkt å stå opp, at det plutselig ringte på døra. Det var naboen som fortalte at det brant i internatet, som kommandantboligen ble kalt den gangen. Vi kom oss i klærne på rekordtid, og jeg fikk også slengt i meg frokosten. Var nok utenkelig for min mor å sende ungene ut uten mat.

Uansett tok det ikke så lang tid før vi sto ute på vollen med oversikt over hele elendigheta. Det hadde starta på loftet over husmorleiligheta, det var nærmest der vi sto, men vi så at flammene fikk stadig bedre tak bortover taket. Alle som bodde der kom seg heldigvis uskadd ut, men det var litt varierende hva de fikk med seg. De som løp ut i panikk mistet alt de hadde, men de fleste var snart tenkte og fikk med seg en del. Kan huske at plenen foran krutt-huset ble en slags samlingplass for elevene, og spredt utover der var det mange små hauger med forskjellige eiendeler.

Det ble jo selvfølgelig ringt etter brannvesenet, både fra Sørumsand og Lillestrøm, men jeg hadde stått der på vollen en god stund før de endelig dukka opp. De fra Lillestrøm kom først, om jeg ikke husker feil. Uansett var det da for seint å redde huset, husker ikke helt hva brannvesenet egentlig foretok seg. Ser tydelig for meg noen som sprutet vann på smia, der kunne det vel ellers tatt fyr av strålingsvarmen. Og så ser jeg også for meg en elev som var inne i kommandantboligen for å redde ut ting. Han hvelvet en pokal over hodet som vern mot fallende takstein. Det ble reddet en del forskjellig fra huset, og det var det elever og lærere som sto for.

Jeg konkluderte nok med at det ikke var noe jeg kunne bidra med der, så jeg henta skolesekken min og gikk for å ta bussen til Bingsfoss. Fikk med meg matpakke også, regner med at det var min mor som sto for det. De fleste andre ungdommene som hørte til på Skansen benyttet anledningen til å ta en dag fri. Tida må ha gått veldig langsomt den morgenen, for jeg syntes jeg sto og så på alt som skjedde veldig lenge, og likevel rakk jeg bussen.

Det var et trist syn å komme hjem til da skolen var slutt. Huset var nesten helt nedbrent, bare litt igjen av veggene helt borterst. Og slik ble det stående ganske lenge, for det var mange hensyn å ta når en slik bygning skulle gjenreises og passe inn i miljøet. Resultatet ble for øvrig veldig bra til slutt.

Uansett var det viktigste der og da å skaffe alle de husløse elevene tak over hodet, og det lyktes før dagen var omme. Både skolens folk og andre i bygda stilte opp. Og alt dagen etter var undervisningen i gang igjen.

Et flott sted å vokse opp

Skansen var et fantastisk flott sted å vokse opp på, men alle hadde jo i tankene at vi bodde i leide boliger, hvor det ikke var plass til pensjonister. Så da det ble lagt ut et byggefelt nede i sentrum, ble alle fra Skansen som ønsket tomt, lovet det. Våren 1975 flyttet vi til eget hus, og det samme gjorde tre lærerfamilier.

Etter det fulgte jeg ikke så nøye med på hva som skjedde på Skansen, kjente ikke lenger de som bodde der. I 1987 ble pappa pensjonist, selv om han fortsatte i noen år med å selge skolemateriell til elevene to ganger i uka.

Brannen på Skansen 26. mars 1973. Foto: John Mork

Etter brannen på Skansen, og det som ble igjen. Foto: John Mork

Fra Blaker til høgskole på Kjeller

Det var vel ingen som kunne tenke seg noe annet enn at skolen skulle bestå i all evighet. Slik gikk det ikke, som alle vet. Gamle Blaker Skanse greide nok ikke lenger å leve opp til den nye tids krav.

Statens lærerhøgskole i forming var i mellomtida blitt en del av høgskolen i Akershus, og i 2003 ble alt sammen flyttet til Kjeller. Tok meg veldig mange år å innse at skolen ikke var der lenger ...

Siste elev

Bare en elev er fortsatt igjen på skolen, og det er den statuen som ble gitt som gave til Skansens 300-årsjubileum i 1983. Den skal forestille ei jente som

Skansens aller siste elev, en litt underlig figur. Foto: Ingun Orderud.

står der på sokkelen sin oppe på vollen, i solskinn og gråvær, og skuer ut over sitt rike. Kan vel grunne litt på hvor nyttig en skulptur egentlig er som gave? Uansett fikk den ikke bli med på flyttelasset ...

Og dette var vel det jeg kunne komme på av alt det som skjedde på Skansen i årenes løp.

Jens Kurland på besøk med hest og rakarive. Jon Nybak står foran. Foto privat.

Det var bare å by åt!

Karin Nybak Leonhardsens bok om arbeiderbruket Nybak i Blaker

Av Anne-Marie Lund

«Snakk med de eldste du har rundt deg mens det ennå er tid! Nå i 2023 er tidsvitnene, de som opplevde og husker en del fra tredveåra og krigsåra, i ferd med å forsvinne!»

Denne oppfordringen kommer fra Karin Nybak Leonhardsen, som har skrevet ei interessant bok om sin fars familie. Han vokste opp på Nybak ved Staurhaugen i Blaker, og i boka er det fortellinger om hverdag og helg, arbeidslivet og sentrale plasser i bygda. Boka gir et godt bilde av tidsepoken og utfordringene folk hadde da.

Hvordan kan vi finne ut noe om fortida?

Hovedkildene til boka er nettopp faren, tanter og onkler, og det gjør stoffet levende og troverdig. I tillegg har hun oppsøkt mange forskjellige kilder. Kildelista bak i boka viser hvorfor dette ikke bare er en familiehistorie, men en fortelling av allmenn interesse, selv om det handler om en familie knyttet til et bestemt sted. Hun har brukt kirkebøker, folketellinger, utklipp fra aviser, litteratur om fagbevegelsen, kristenliv og andre verdenskrig, lokalhistorie fra Nes og Aurskog-Høland. Hun nevner bygdebøkene spesielt, og roser de nye bygdebøkene for Blaker og Sørums. Med dette som bakgrunn blir de personlige fortellingene noe som angår flere – det var slik livet var for svært mange av våre formødre og -fedre.

Vi vet ikke alltid så mye om dagliglivet deres. En årsak er at interessen for «gamle dager» øker med ens egen alder, og når en blir nysgjerrig på slikt, er det ingen igjen å spørre. Men en annen grunn er det som Karin nevner: - Ofte var svaret på mine spørsmål slik: «Det vart det ældri prata no' om». Mange

har opplevd det samme. Tidene var vel sånn at en måtte arbe, en skulle itte hefte seg bort med prat. Det var bare å by åt! Den siste setningen kunne godt vært tittelen på boka, for den ble gjentatt ofte, sier Karin.

Fjukkroken og Staurhaugen

Karin forteller at hun hadde lyst til å løfte fram en av Blakers mange kroker og grender. Fjukkroken og området rundt Staurhaugen mot grensa til Nes er det ikke skrevet så mye om tidligere. Samtidig har hun villet vise hvordan de klarte seg i ei tid som var så helt annerledes enn den vi lever i. Hun har tatt utgangspunkt i besteforeldrenes liv fra de flyttet inn på Nybak i 1919. Det var et lite småbruk, så lite at de ikke hadde hest, og de måtte ha annet arbeid ved siden av å drive bruket. Slike steder kalles ofte arbeiderbruk.

Nybak ligger nær grensa mot Nes, og i dette området foregikk mye på tvers av kommunegrensa. Ungene gikk på søndagsskole og juletefester på begge sider, folk arbeidet like gjerne i skogen og på sagbruk i Nes som i Blaker, og for folk fra Nessida var det greit å bruke butikken i Blaker. Bøhssmia lå i

Nes, men det var den folk i Blaker ofte brukte for å reparere redskapene sine. Boka har et eget kapittel om Bøhssmia og brødrene Andresen. I kapitlet om Staurhaugen kan vi også lese om Sann landhandel, telefonsentralen og Slora Mølle, alt viktige møteplasser for folk i grenda.

Store endringer i samfunnet

På denne tida ble det mulig å få lån til å etablere seg på slike bruk. Kommunen garanterte for lånet. Før var det nærmest umulig for arbeidsfolk på landsbygda, skogsarbeidere og tjenere å få penger til å skaffe seg noe de kunne kalle sitt eget. De hadde vært helt avhengige av dem de arbeidet hos. Klasseforskjellene var store. Bare de som har opplevd det, kan vel sette seg inn i hvor håpløst det virket å komme seg ut av fattigdommen.

Men nå gikk det mot andre tider, og selv om 20- og 30-åra var preget av økonomiske kriser, streiker og arbeidsløshet, endret samfunnet seg langsamt mot mer rettferdighet og velferd for alle. Hardt arbeid gav resultater som kunne komme en selv og de nærmeste

til gode.

Det kommer tydelig fram i boka. Minda og Adolf Nybak startet med to tomme hender og ingen utdanning utover folkeskolen. Som nykonfirmerte 14-åringer begynte de i arbeid med tunge tak og lange dager, Minda som tjenestejente på en gård, Adolf som tømmerhogger.

Da Adolf fylte 70 år i 1967, var han en respektert mann i bygda. Han hadde sitt eget byggefirma og mange tillitsverv i kommunen. Han hadde også representert Arbeiderpartiet i kommunestyret i flere perioder. «Indre Akershus Blad» hadde en omtale av ham i anledning jubileet, og her sier Adolf dette om utviklingen i samfunnet: «Tiden som har gått har jo forbedret seg til det beste på mange måter, og i dag har vi jo alle det så godt som vi kan få det. Jeg tror vi som mennesker betraktet ikke tåler å ha det bedre. Selvsagt er det mangt å slite med for dem som lever i dagens samfunn, men sammenlignet med tidligere tider, må jeg si vi har det bra på alle måter.» Dette er ord til ettertanke.

Småbrukerkone - et krevende yrke

Da Minda ble 70, kom hun ikke i avisen. Kvinners fødselsdager var et sjeldent tema i pressen. Hun hadde lagt alle krefter og all tid ned i det ulønnede arbeidet på småbruket. Det gjaldt stell av både husdyr og folk. Fjøsstell og husstell var småbrukerkonas ansvar. Adolf kom alltid til dekket bord, og forlangte matro. De etter hvert sju barna måtte også rette seg etter det, men mat var det til alle. Så mye strev som lå bak alle disse måltidene! Så mye vannbæring, baking, steiking, sylting, salting, slaktestell og ikke minst -fyring! Lenge ble all matlaging gjort på svartovnen. Klesvask foregikk ute med vaskebrett og iskaldt skyllevann, og mye av det var arbeidsklær som var tunge og uhandterlige. Samtidig satte Minda sin ære i å ha det rent og pent både inne og ute, og barna beskriver henne som snill og god. Alt det hun gjorde, ble tatt som en selvfølge. Men ble det ikke gjort, ville en ha merket det godt!

Likevel forteller en av døtrene at moren også innimellom fikk tid til å gjøre noe som hun sikkert hygget seg med. Hun hadde arvet et fint duk-sett som Minda broderte. Minda var flink til å brodere.

Som 70-åring bodde Minda i et nybygd hus på Fjellbu ved Hellne med moderne

Minda og Adolf Nybak Foto privat.

hjelpemidler. Her hadde hun og Adolf rolige dager, og barnebarna husker blide og trivelige besteforeldre som likte å få besøk.

Framskritt på flere plan

Ett av kapitlene i boka heter «Vann og strøm». Her får vi vite at elektrisiteten kom til Blaker allerede i 1922, men at den stort sett ble brukt til belysning de første åra. Elektrisk komfyr og vaske-maskin var ikke allemannseie før en stund etter krigen.

Vannbæring var et gjentakende slit før det ble innlagt vann i husa. Her får vi høre om ønskekvist, graving av brønner, finurlige pumpeløsninger, og endelig om Blaker vannverk som i løpet av 50-tallet sikret vann i alle kraner i Blaker.

Barna som vokste opp på Nybak måtte også tidlig ut i arbeidslivet, for dem var det heller ikke snakk om videre skolegang. De måtte få seg arbe. Mange av dem ville gjerne lært mer da de var ferdige med folkeskolen, og Karin synes det er litt trist å tenke på at de ikke fikk muligheten. Dyktige arbeidsfolk ble de likevel. Kjønnrollene var fastlåst, jentene på Nybak lærte husstell av mor, guttene lærte snekring av far.

Men for barnebarna ble det annerledes, når de vokste til, fikk de velge yrke - også jentene.

Byggmester og sagmester

På Nybak kom det tidlig noe som var både kostbart og moderne, selv om det kunne være fattigslig på andre måter. Før krigen kjøpte Adolf sin første bil, som han brukte for å frakte utstyr han trengte som byggmester. Den var god å ha, for han hadde mange oppdrag langt unna grenda.

Adolf lærte seg bygningsfaget og startet sin egen virksomhet allerede i 1923. Karin tar leserne med på en rundtur i distriktet i kapitlene «Snekring om sommeren» og «Sagbruk om vinteren». Byggmester Nybak hadde ansvar for mange større bygg, som Festiviteten på Sørumsand, Blaker Samvirkelag og Haugtun skole. Det første huset han satte opp, var et av samlingstedene i grenda, nemlig Fjuk bedehus.

Om vinteren var det sagbrukene som fikk nytte av Adolf og etter hvert sønnene hans. Her får vi høre om dampmaskinen, farlig arbeid som nesten «gikk gæli» og miljø og boforhold for karene i saghytta.

I avsnittet om politikk og medbestemmelse skriver Karin om hvordan fagorganisering og politikk ble viktig for å forbedre arbeidsforholdene.

Kristne møter og andre sammenkomster

På Fjuk bedehus, det første huset Adolf bygde, var det stor aktivitet. Lekmannsbevegelsen sto sterkt, og mange følte seg nok mer hjemme på bedehuset enn i kirka. Familien på Nybak var alle døpt og konfirmert i Blaker kirke, men bedehuset var deres «åndelige hjem». Det var mange slike lavkirkelige organisasjoner, og i Fjukgrenda var det Fellesmisjonen som var den viktigste. I kapitlet som omhandler dette, kan vi lese om predikanter, møtevirkosmhet både i hjemmene og på bedehuset, sang og musikk. Møtene var sosialt samvær og en pause fra hverdagsstrevet. Når det var «festmøter», tok kvinnfolka med seg smørbrødfat og kringle og kokte kaffe. Da ble det bra oppmøte!

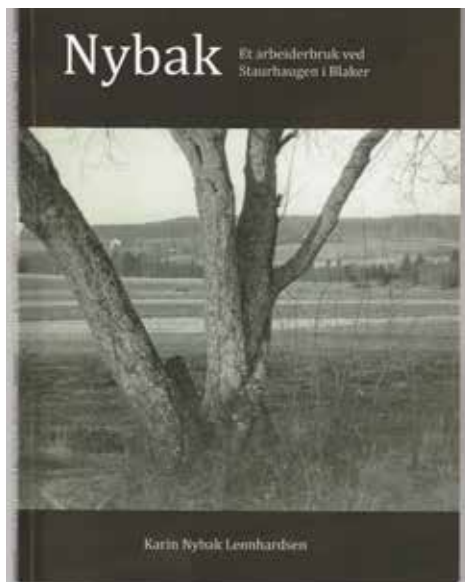
På Nylenna var det idrettsaktiviteter i regi av Fjuk Sportsklubb. Skirenn og fotballkamper var godt besøkt,

både av deltakere og publikum. På sensommeren var det «Fjukmarken». Begivenheten var viden kjent på grunn av lokalrevy, berømteter som gjestet Fjukkroken for å opptre, men også for det flotte dansegulvet. Masse folk kom dit for å feste og ha det moro, og mens dette foregikk, var hele grenda preget av «marken».

Minnebok om livet i bygda før, under og rett etter krigen

Grenda var vanligvis en liten verden for seg selv, en hadde nok med det daglige strevet. Men av og til kom verden utenfor nær, som under 2. verdenskrig. Karin Nybak Leonhardsen har skrevet flere kapitler om okkupasjonsåra og hvordan folks dagligliv ble påvirket.

Denne boka er ei bok til å bla i og slå opp i. Den er delt inn i mange, ganske korte kapitler og er illustrert med gamle, artige fotografier. Det gjør den lettlest og til ei bok en kan ta fram igjen og igjen.

Dette er vår nære historie, og mange vil kjenne seg igjen uten å ha tilknytning til nettopp denne grenda. Vi har alle noen før oss som kommer fra en slik liten «krok» og levde under lignende forhold.

Karin Nybak Leonhardsen. Foto: privat.

Boka har vært til salgs fra BesteFar-Huset ved Staurhaugen, og den finnes til utlån på Sørumsand bibliotek.

Det er planer om å utgi et nytt opplag i løpet av vårhalvåret. Når det blir klart, blir det kunngjort her i Sørum-Speilet!

Spennende samarbeid på Romerike - Digital måte å bli kjent med gammel historie på

Av Randi Fjørstad

Ni historielag på Romerike har gått sammen om et prosjekt i regi av paraplyorganisasjonen Romerike Historielag. Prosjektet går ut på å lage digitale historiske vandrespill på Romerike. Ved bruk av app, QR-koder, telefon og nettbrett skal kunnskap om kulturminner og historiske steder gjøres tilgjengelig og spennende for publikum i alle aldre.

Målet er at publikum skal ut å gå, og at de via appen skal finne frem til merkede stolper/poster som står plassert på kulturhistoriske steder i kommunen. Der vil man via en QR-kode få tilgang til informasjon om stedet/kulturminnet. Samtidig kan du som spilldeltaker svare digitalt på spørsmål som stilles på hver post. Riktig svar gir deg poeng – og til slutt kanskje en premie. Blaker og Sørum Historielag satser på å merke flere ruter i gamle Sørum, og håper at det kan inspirere både barn og voksne til å legge f.eks. søndagsturer til en eller flere av de digitale vandrerutene.

Historielagene på Romerike har erfart at

publikum ønsker å lære mer om stedene de besøker, og de ønsker å lære mer på en morsommere og mer inspirerende måte. De liker også å utforske kulturminner og tilegne seg kunnskaper på egen hånd. Med det digitale vandrespillet kan de kombinere alt dette uavhengig av andre, og uavhengig av tilgjengelighet til faste tider.

Både appen og deltakelsen skal være gratis for deltakerne, og det skal heller ikke koste noe for historielaget å utvikle spillplattformen. Romerike Historielag har valgt firmaet Wittario AS som teknisk leverandør. Firmaet har levert den samme spillplattformen til fem historielag i Østfold, og flere lag i Vestfold har meldt sin interesse. Det har blitt en stor suksess. I Østfold er samtlige spill finansiert av privat næringsliv og stiftelser. Romerike Historielag arbeider med å få nok sponsorer i vårt distrikt, og de er på god vei til å lykkes med det.

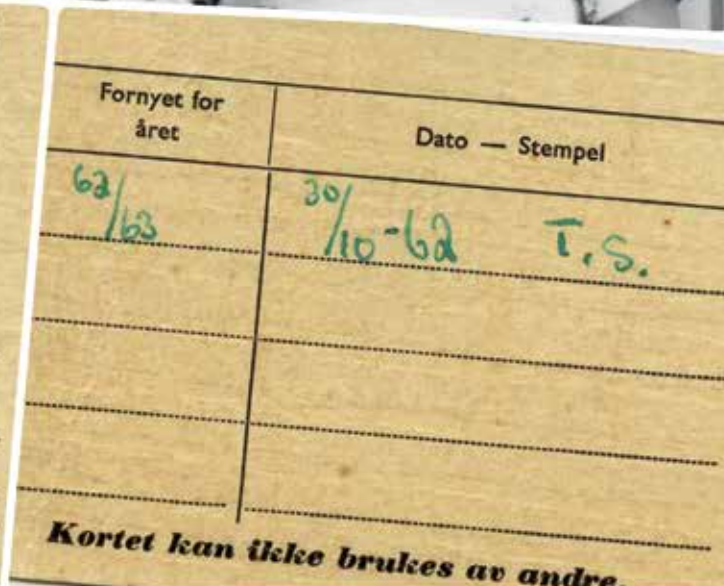
Følgende lag fra Romerike er med på prosjektet: Hurdal Historielag, Ullensaker Historielag, Skedsmo Historielag, Setskog Historielag, Enebakk Historielag, Nannestad Historielag, Raumes Historielag, Rælingen Historielag, og oss: Blaker og

Sørum Historielag.

I Stortingsmelding 16, «Kulturmiljømeldingen», signaliseres det økt engasjement rundt kulturminner. Kulturminner er i dag under sterkt press. Det gjelder forfall, og det gjelder utbygging av historiske områder til annet bruk. Det er derfor viktig å få yngre generasjoner engasjert i bevaringsarbeidet, slik at viktige deler av vår felles historie ikke blir borte.

Blaker og Sørum Historielag har tro på at ulike digitale løsninger kan bidra til bedre kommunikasjon med barn og ungdom. Når vi skal planlegge kulturminnestier i vårt distrikt, hvilke opplysninger det er viktig å legge inn på QR-kodene, hvilke poenggivende spørsmål det er aktuelt å stille, eventuelle premier osv., er målet å sette sammen arbeidsgrupper med deltakelse fra andre lag og foreninger, samt ungdomsklubben i Sørum.

Lederen av Romerike Historielag, Tom Halvorsen, kommer til historielagets årsmøte onsdag 29. mars kl. 19:00 (i den gamle kommunestyresalen, Sørumsand), og vil bl.a. orientere mere om det digitale vandrespillet.

Historier fra Sørumsand 1950 - 1960 - og 1970-tallet

Morten Svendsens erindringer. Foto: Privat.

I mine barndoms- og ungdomsår var Sørumsand et lite tettsted med eneboliger og romslige eplehager. Nå er Sørumsand helt forandret, og det er rart å se tilbake på hvordan det var i min oppvekst. I dag går det 540 elever på Sørumsand skole, men da jeg begynte på skolen, gikk det færre enn hundre elever der.

Folkeskole og husmorskole

Østbyskolen ble bygget i 1909. Den gamle bygningen brukes fortsatt til undervisning på det som heter Sørumsand skole i dag. Skolen ble utvidet og forbedret med nytt skolebygg i 1959. Jeg gikk 7. klasse på den nye skolen som fikk egen gymsal - det var et fremskritt! Neste utbygging kom i 1970. Nå er det kommet enda et tilbygg fra begynnelsen av 2000-tallet. I tillegg er det satt opp flere brakker (paviljonger) for å få plass til alle elevene.

Før nybyggingen i 1959 hadde vi gymtimer på Husmorskolen. Gymsalen der lå i den venstre fløyen som i dag

brukes som klasserom på Sørumsand videregående skole.

På Husmorskolen ble også 17. mai feiret ett eller to år under byggeperioden. Å feire nasjonaldagen der ga en ekstra opplevelse. Da kom Skansegutta med traktor, lastebil og motorsykler fra Skansen i Blaker. Med utkledding, musikk og støy gav de oss en liten forsmak på hva russetid kunne bli.

Kontakten mellom flere årskull av Skansegutter og jenter fra Husmorskolen førte faktisk til flere ekteskap.

Livet på Sørumsand

I Sørumsand sentrum lå de fleste

butikkene i første etasje, og eierne bodde oppe i andre. Selv om mange pendla med toget ut av bygda den gangen også, hadde mange jobben sin på Sørumsand. Verkstedet var en stor og viktig arbeidsplass, vi hadde butikker med det vi trengte, blant annet egen fiskebutikk, slakter og sportsbutikk. Slike butikker mangler vi i dag. Skomaker'n lå nede ved togundergangen rett overfor Fladens gartneri. Og på elva ble det fløtt tømmer. Alle kjente hverandre eller var i hvert fall på hils, og idrettsplassen var en viktig møteplass med mange aktiviteter - da som nå.

I tillegg til å hoppe og gå på ski, sparka

vi fotball og drev friidrett. Vi trente på Kuskerudnebben og svømte på stafettlag - jeg svømte bryst. Vi spilte ishockey i Glomdal hockeykrets. Klassekameraten min, Øyvind Sveistrup, og jeg var mye i skogen og på fugleleik om våren, av og til var brødrene mine også med på det.

«Barnetimen» med Alf Prøysen og Anne Cath Vestly, måtte vi få med oss. Det gjaldt også de store programmene «Det spørs med» Rolf Kirkvaag og Knut Bjørnsen i «Kvitt eller Dobbelt». Når det var skøytelep, som Knut Bjørnsen kommenterte, satt vi klistra til radioen og førte skjema for rundetider på løperne. Bjørge Lillelien refererte også skøyter og fotball og var veldig artig å høre på. Dette var stort sett det vi unge hørte på i radioen. Ellers var vi ute og lekte så lenge det var lyst nok. Lekser ble stort sett gjort etter mørkets frembrudd.

Så kom TV'n. De første som fikk fjernsyn, fikk også stua full av slekt og kjente som fikk oppleve underholdning på skjermen. Radio- og TV-forhandler Lars Hatlestad holdt til i bygget til Bråthens møbler. Det lå der Linjekvartalet er i dag. Han plasserte TV i butikkvinduet når skøytelepene foregikk. I kaldt vintervær var vi godt kledd og flokket oss foran vinduet, både unge og voksne.

«Bingen» og «Teten» var samlingssteder for ungdommene

I alder av 14-15 år fikk vi lov til å gå til Bingsfoss kafé på lørdagskvelden og kanskje andre dager også. Innafor inngangsdøra hang det et kronespill og her fantes flipperspill. Her møttes vi og fikk kanskje en kjæreste. Vi kunne kjøpe godteri og brus og spille populærmusikk på jukeboks. Rommet innafor kaféen hadde bred dør som sto åpen. Det hang en TV på veggen, og det var halvmørkt i rommet. Her kunne vi følge med på lørdagsunderholdningen. Det var helt topp, og vi trivdes der.

I kjelleretasjen på Bingsfosskaféen ble det ledig lokale etter at buntmakerne som hadde holdt til der, flyttet ut. Vi ungdommene syntes vi mangla noe på fritida, så vi spurte om å få bruke kjellerlokalet. Vi fikk ja fra Grøndahl på kaféen og satte i gang med oppussing. Vi ville starte jazzklubb, og den var i gang i oktober 1962. Initiativtaker var Terje Solvang. Det gikk bra den første

tida, men så ebbet det ut, jeg tror det var fordi flere dro ut i militæret.

Ellers hadde vi kino på Festiviteten. Her var det stort sett fullt både søndag og onsdag. Onsdag var det ofte cowboyfilm, og lokalet var stappfullt. Folk sto langs veggene når alle sitteplassene var fylt.

Om vinteren

På vinterstid var vi mye på ski. Hopping var det gjeveste. Det var rett fra skolen og ut med hoppski i en av de mange hoppbakkene vi hadde langs elva. Det var Lillekollen, Mellomkollen og Storekollen.

Skytten i Lushammarsvika var flott og spennende, med et enormt overrenn, ned på evja og rett mot den omtrent loddrette bredden på andre sida, som virket som hopp. Da bar det rett til værs, og landingen skjedde en meter foran hoppkanten med et sauegjerde rett foran, og der sto vi stille etter nedslaget.

Den mest brukte bakken som også kunne brukes når det var dårlig isforhold på ælva, het Ludviksenbakken og lå der hvor Bingsfoss ungdomsskole ligger i dag. Nærmeste nabo het Ludviksen, derav navnet. Denne bakken brukte vi hele vinteren, for her var vi ikke avhengig av isen på Glomma, og den lå skjermet for sønnvind og sol der den vendte mot nord. Her var det liv fra skolen slutta til det ble mørkt.

Andre hoppbakker var Heggedalsbakken på Fyensfeltet og Laubakken som lå der hvor det nå heter Texasdalen på Sennerudfeltet. Denne bakken ble brukt under skoleskirenn, den gangen alle kommunens skoler var samlet til felles skidag. Andre hoppbakker som jeg kan huske var i bruk under skoleskirenn, var Sørvaldbakken og Rånåsfossbakken.

På Sørumsand, innerst i Rebakken, lå Guttebakken; en hoppbakke med ovarenn på stillas og med dommertribune. Det var svære greier og tok motet fra mange av oss som bare ville ha det gøy på ski. Jeg hadde mange turer opp den bratte trappa med hoppskiene på skuldra, men da jeg kom opp svikta motet. Det blei ikke noe bedre av å stå der å grue seg. Nei, det endte som så mange ganger før, at skiene blei kasta ned i snøen og den islagte trappa ble valgt for å komme ned igjen. Når jeg tenker meg om, var det kanskje like

farlig som å hoppe.

En gang fetter'n min Kjell og jeg ville prøve noen hopp, var det ikke kjørt opp spor, men var helt isete. Da vi hadde tenkt å gå hjemover, kom Enerud'n fra Roven. Når vi forklarte hvordan forholdene var, sa han at han skulle kjøre opp spor for oss. Han satte utfor, og det gikk ikke bra. På hoppkanten skar han ut i granskauen mot Glomma, og det viste seg fort at han ikke kunne gå på beinet da han prøvde å reise seg. Vi fikk transportert han på spark til dokter Peter Fonnelop og fikk konstatert beinbrudd.

Vi greide oss stort sett med et sjøllaga hopp i en bratt skråning og jevna litt på underlaget.

Sakkis og Bollan

Pakkhuset lå sentralt på stasjonsområdet, med godsspor fra Kongsvingerbanen på solsida og Tertitten på sida mot veien. Med stort takutspring over vognene var godset beskyttet når dørene på godsvogna ble åpnet og kjørt rett inn i pakkhuset. Her var det fint i vårsola, her klampa vi – altså kasta på stikka – og det var spennende å se på der de store femøringa nærma seg stikka og kanskje ble slått vekk. Vi fikk være med vi også, men det var de litt større gutta som gikk av med potten.

Det ble satt klengenavn på mange av gutta: Rusko var egentlig fra Blaker, men en kjent person på Sørumsand. Ellers hadde vi Haran, Uгла, Bikkja, Burre, Sakkis, Bollan, Fis, Prikken, Tøtten, Pluggen, Milon og Mikkell - og det var meg. Johan Holter, bonden jeg var mye hos, kalte meg det, og jeg tror han assosierte til farfar Mikal. Johan ble kalt Osten eller Ostebonden, uten at jeg vet hvorfor.

Noe mobbing var det vel den gangen også. Det var to eldre gutter som gjerne var etter meg, men jeg var heldigvis for rask for dem og kom meg som regel unna.

Jeg kan ikke huske klengenavn på noen av jentene, men kommer på ei historie: NN var så tynn at om hu spiste brødiskive med blåbærsyltetøy, blei det sagt at du kunne bruke henne som GRADESTOKK.

Plymouthen til Holter'n gikk like godt til vanns som til lands, ser det ut til! Foto: Sørums Fotosamling

Bonden midt i Sørumsand

Av Morten Svendsen

Midt i sentrum, omtrent der det gamle rådhuset ligger i dag, lå det en gård. Der bodde Johan Holter, eller Holter'n som de fleste kalte ham. Dette var en kar hele Sørumsand kjente, og som gjerne gjorde ting på sin egen måte. Han levde fra 1902 til 1977, og mange har nok historier om den karen. Han fortjener et eget kapittel i min fortelling om oppveksten på Sørumsand.

Lubba, en hest med personlighet

Jeg var mye på gården hos Holter'n på slutten av 50-tallet, det var noe ved dyr og landbruk som tiltrakk meg fra jeg var 10-12 år gammel. På vei hjem fra skolen sykla jeg over tunet og ned gutua, som endte på elvestranda nedenfor hjemstedet mitt.

Lubba var hesten til Holter'n. En snill hest på overflata, men hu hadde sine sider, hu også. Jeg trivdes i stallen og hadde jo vært med Johan mange ganger og sæla på, så detta kunne jeg. En dag skulle jeg gjøra detta på egenhånd, og da skal jeg si dama viste andre sider. Da jeg løsna henne fra spilltauet, røska hu tel, så jeg mista taket i grima. Hu småløp ut i stallgangen, og da jeg prøvde å få tak i grima, løp'a inn i stallen igjen. Vi holdt på fram og tilbake noen ganger, helt til Johan tok i stalldøra. Da sto merra bom stille!

Johan tok'a fatt, og da var Lubba snill som et lam. Når først sælatøyet var på, var hesten en helt annen. Med tømma overlot hu styringa til meg. Men i stallen hadde vi det samma spillet flere ganger.

De større gutta kom innom når det

ikke var noe annet å foreta seg. De skulle helst kjøre traktor, eller hest over distanser. Da kunne de jaga på, for det skulle være fart, ellers var det ikke noe moro.

Da fikk 'a Lubba kjørt seg. Jeg husker en gang utafør manufakturbutikken Egeberg, som lå i nedre del av der Egeberg-kvartalet ligger i dag. Det satt flere på i kjerra, og han som holdt i tømma, sto halvkrokete med det ene beinet foran det andre og slo med tømma over ryggen på'a Lubba. Hu galopperte som jeg aldri har sett hverken før eller si'a. Øya var vidåpne og fråden stod rundt munnvika på'a. Antagelig skulle dom kjøre kålrot fra jordet ned mot idrettsplassen, men jeg trur ikke det hasta så fælt som den ville farten skulle tilsi. Gutta hadde nok sett på cowboyfilm, og trudde de visste åssen det skulle gjøres.

Jeg kom tilfeldigvis på sykkel fra Svendsetorget og møtte uværet da den ene hesteskøen løsna og fór tvers over veien og satte seg i nettinggjerdet mot stasjonen. Jeg priste meg lykkelig over at jeg ikke var i skuddlinja, dro ut skoen av nettingen og tok den med ned på kjøkkentrappa hass Johan.

Hevertmetoden

Ola – Ole Kristian Hammeren - og jeg er ganske jevngamle og ble kjent med hverandre hos Holter'n da vi var guttunger.

En jobb vi var sammen om, var å kjøre møkk ut på jordet som lå på begge sider av det som heter Idrettsveien i dag, ned mot idrettsplassen. Vi skulle kjøre hest og kjerre, så Lubba var tredje medlem på laget. Denne gangen stod vi overfor et problem som måtte løses. For å få tilgang til møkka på gården, måtte vi over noe som så ut som ei vollgrav med kupiss, og gummistøvla våre var ikke høye nok. Jeg henta'n Johan, som tok utfordringa på sparket. Hageslangen blei henta, og den ene enden blei lagt ned i demmevannet. Vi skjønnte opplegget, det var jo hevert-metoden det gikk på.

Slangen blei rulla ut ned mot gjerdet til Husmorskolen. Johan la seg på kne og sugde i enden på slangen til demmevannet kom.

- PEI! sa'n Johan og spytta. - Det var rein møkk!

Jeg husker ikke om vi gutta sa noe, men vi lo godt etterpå, og historia har

Konstanse Holter. Foto: Sørum Fotosamling.
vi ledd av mange ganger si'a.

Vi lessa på og kjørte lass på lass, ålreit jobb syntes vi. Det åpna i hvert fall nesebora når vi jobba i møkkakjelleren. I etterkant har vi jo hørt om farlig gass i møkkakjellere, så vi kan vel være glad det gikk bra. Terrenget helte jo vekk ifra kjeller'n, så gassen tok vel samma veien som pissen i slangen.

Gårdsgutter fikk prøve seg på litt av hvert. Pløying og harving fikk vi være med på, men såing og skjæring, det tok Johan sjøl hånd om.

Men vi var aktuelle når kornband skulle raukes, deretter kjøres inn når de var tørre, og så skulle kornbanda treskes. Kornbanda ble kjørt opp låvebrua og inn på låven, vi kan kalle det i tredje etasje, og mellomagra her. Herfra ble kornbanda sendt ned et skråplan til gulvet på treskeverket. Gulvet hadde en firkanta åpning på omtrent 50x50 cm hvor vi smågutta var satt til å gjøre jobben. Trygt? Det tror jeg ikke, for nedi den firkanta åpningen gikk noe rundt, som dro kornbandet inn i treskeverket - og der var det krefter nedi! Vi hørte det på lyden. Men heldigvis gikk det alltid bra.

Hvis Johan måtte ut, fikk vi instruksjoner før han dro. Det sto en stor el-motor i ytterkant av gulvet som lå i andre etasje med stega opp. Det var et sinnrikt system der det fra et svinghjul på el-motoren gikk ei reim ca. 2,5 m bort til et annet svinghjul som sto åpent og rett over gulvet. Dette overførte krafta til ei anna reim som gikk ned i treskeverket under gulvet.

-Hvis reima hopper av, går dere inn til a' Konstanse og ber om å få den store forskjæreren og seropsboksen

og smører det på reima, da går det ei stønn, forklarte 'n Johan.

Helt riktig, sånn virka det helt perfekt med sirup! Johan var ikke dum.

Torvblokkene som var skåret ut på Holtermåsan blei lagt til tørk over sommar'n. Etter tørken og utpå vinter'n blei blokkene henta med hest og sle'a. På treskerulvet i låven var det også en firkanta åpning som blei brukt når vi fikk i oppdrag å sende blokkene ned i åpningen til kutter'n som sto der, det blei fint strø til dyra.

Drosjesjåfør

Johan var en aktiv kar. I tillegg til å være bonde, hadde han drosjeløyve og skyssa folk til alle tider av døgnet. Han var også med i brannvesenet. Med sveiser i fjøset og oss gutta som dreiv med det vi hadde løst til, så skjedde det jo alltid noe på gården.

Drosja til Johan, den karakteristiske Plymouthen, var blå med hvitt tak og noe hvitt på halevingene. Et stort flak av en bil med digert bagasjerom. Jeg husker at småguttlaget skulle på kamp, og Johan var hyra inn for å frakte oss. Hvor vi skulle hen husker jeg ikke, men transporten husker jeg. Det var bare å trække inn så lenge det gikk, og resten av gutta lå i bagasjerommet. Hele laget måtte jo være med!

En annen drosjetur gikk fra Promilleveien, som den ble hetende etter at Tertitten ble nedlagt i 1960, og ut på riksvei 171 ved Fossum i Blaker.

- Det kommer en her, ropte passasjerer i høyre forsete da han så bilen som hadde forkjørsrett.

- Det kommer en her au, sa'n Johan, og kjørte rett ut i veien, sånn at han som kom fra høyre måtte bråbremse.

En av de finere fruene på Sørumsand hadde også bestilt drosje en dag. Johan kom rett fra fjøset med gummistøvla på.

- Jeg synes du bør skifte før du kjører kunder i drosja, det lukter kumøkk her, sa kunden.

- Det gjør ikke no'. Jeg kjører bare møkk allikevel, svarte Holter'n.

Ola og jeg blei en vinterdag med Johan til Varsjøen for å høgge ved. Vi kjørte med traktor og henger på isen ifra Holterhuset til innerst i Setervika. Her eide han en liten skautapp langs bekken som gikk nordover, ja omtrent

Johan Holter. Foto: Sørum Fotosamling.
der snuplassen ligger i dag.

Det blei til slutt et stort lass før vi slo over et tau og tok fatt på hjemveien. Ut fra Setervika runda vi Grenihytta og midt mellom den og hytta til lensmann i Fet, Heggveithytta, gikk hjula på hengeren igjennom isen. Lasset var nok skikkelig tungt.

- GI PÅ'N skreik'n Johan til 'n Ola som kjørte, med Johan og meg på toppen av lasset.

Ola holdt god fart fra før og mindre fart blei det ikke - da holdt heldigvis isen, og vi kom velberga på land ved Holterhuset denna gangen også.

- Du kjører fælt, Ola, var Johans tørre kommentar da vi stoppa på land.

Jeg skulle på meieriet for mora mi en dag. Femlitterspannet av aluminium hadde jeg i sykkelveska på høyre sida. Jeg passerte Hauer'n, eller» bakar'n» som vi kalte det. Her kom vegen opp en bratt bakke ifra Gjestgiveriet og Holter'n.

Akkurat da kom'n Johan med drosja opp bakken. Han stoppa ikke for trafikk på hovedveien, nei. Ikke for syklistene heller. Resultatet var et flatklemt mjølkespann. Jeg husker jeg måtte hjem og rette ut noe av bulkinga før jeg fikk henta mjølk den dagen. I dag hadde vel denne hendelsen blitt opptil flere spalter i lokalavisa.

Jøssing

Johan var Jøssing så god som noen. Akershus fylkes husmorskole, nå Sørumsand videregående, var tyskernes hovedkvarter i distriktet under den andre verdenskrigen og dermed naboen til Holter'n. Flere bønder opplevde at tyskerne beslagla gården. En løsning kunne være å melde seg inn i Nasjonal Samling og være velvillig overfor

okkupasjonsmakten for å unngå det. Johan var ikke en av disse, men han hadde transportoppdrag for tyskerne. Nærheten til både stasjonen og hovedkvarteret var jo glimrende i så måte. Johan var nok likeglad med hva han gjorde og var ikke redd for noe.

Det viser en episode på kaféen som lå i venterommet på togstasjonen: Johan var vitne til at en tysker i full uniform trakasserte damebetjeningen på kaféen, hvor han resolutt dro til tyskeren så han lå rett ut. Det tror jeg ikke mange andre hadde tatt sjansen på.

King

En dag satt Johan på kjøkkentrappa og vinket på meg. Han hadde to små hundevalper som hadde det gøy i blomsterbedet hennes Konstanse, kona hans. Rasen var ruhåret vorsterhund, og de to aktive krabatene tiltrakk seg Johans oppmerksomhet. Han satt og humra og lo.

- Du kan få en av dom. Ta'n med deg hjematt, sa Holter'n

Jeg så gjorde. Hjemme var ikke begeistring fullt så stor. Far så på labba til valpen og forklarte at dette blir en stor hund, så denne kan vi ikke ha. Utpå kvelden måtte jeg gå den tunge vegen å levere den igjen, og valpen fikk et hjem oppe ved Varsjøen.

Holter'n beholdt den andre, og King var navnet den hunden fikk. Jeg kan ikke huske at den sto i bånd noen gang, men den holdt seg stort sett på gårdstunet, det jeg minnes. Jeg hadde mang en pratestund med Johan på kjøkkentrappa. Han var snill og hadde godt humør, men var utrolig barnslig i humoren sin. Da vi satt der på trappa, kom hu «Tutta» ned bakken ved bakeriet på sykkel. Hun var avisbud for Aftenposten både for morgen- og aftenummeret og alltid i rute. Da hun kom ned bakken stoppa hun, og la avisen på en stor stubbe etter ei bjørk som hadde stått der. Og jeg skjønnte jo fort hvorfor, for han Johan sa: - Ta' a Tutta, King!

Og han King lot seg ikke be to ganger, for han lå som en strek etter 'a Tutta. Men avstanden var jo en 70-80 meter, og Tutta rakk vel så vidt opp bakken og kasta seg på sykkel før «uværet» kom og holdt et svare leven rundt beina på henne.

Johan gliste, detta var moro!

En annen gang satt vi og prata ved kjøkkenbordet. Jeg trur'n Ola var med også. King lå og sov bortved ovnen. På bordet lå det to syltestrikker, og det var ikke helt tilfeldig. For når King var langt inne i drømmeland og sparka i beina, kanskje det var i jakten på 'a Tutta - da spente'n Johan strikken og skøyt'n på snuta. Bikkja heiv seg rundt, og Johan lo... så moro! Ola og jeg så på hverandre og kunne jo ikke noe annet enn å le vi heller, og det var ikke noen overraskende episode for oss. Det var Johans enkle humor. Og King var nok sterk psykisk, ellers hadde han vel tørna og blitt farlig.

King satt også på i drosja en gang, i forsetet med vinduet oppe, det var kanskje varmt? Eller skulle Johan se hva som kunne skje? Det er det ingen som veit, men det endte med at King hoppa ut av vinduet under fart. Han så kanskje ei katte, for dom har jo den stygge uvanen at dom flyr over veien. For King gikk det riktig gæli, for han brakk det ene beinet og endte i fyren på Trewaren. Johan likte seg nok ikke etter denne hendelsen, men han bøtte på savnet av King ved å hente den andre vorsteheren i fra Knappen i Varsjøen, hvor den var plassert.

Jeg husker jeg tenkte: Hadde han henta den hvis faren min hadde sagt ja den gangen jeg ble tilbudt den? Avgjørelsen som far tok, var sikkert ikke så dårlig allikevel.

Matauk og luking

På husmorskolen stod Johan for bearbeiding av jorda. Etter pløying og harving, sørget han for «fårer» til potetene, og potetene ble satt av jentene som gikk på skolen. Om høsten kjørte Johan potetopptakeren og jentene plukka. Kål ble satt og gulrøtter sådd, og det stod vaktmester Burås for.

Men om sommeren var det skoleferie og ugraset vokste, så da var det jeg som fikk jobben med å luke.

Johan lærte meg litt om luking, for det gikk nok litt for tregt i starten.

- Sånn dreiv'n John Ole også, helt til han fikk et tupp i ræva, sa Holter'n om sønnen sin.

Instruksen var klar. - Hold den ene

hånda rundt den planta du vil la stå, og så veiver du vekk alt det andre som skal vekk. Da blei det tempo over lukinga.

På husmorskolen var det internat, så det trengtes jo mye mat hver dag. Foruten poteter, kål og gulrøtter, var det en masse ripskjerr, solbær, stikkelsbær, bringebær, epler og plommer som skulle høstes når den tida kom, og elevene dro ut i skogen og plukka blåbær, tyttebær og sopp.

Det var jo sjølberging, og en fin måte å lære elevene hva som skulle til, og hvordan det som ble høsta skulle tilberedes.

Var det en liten jordlapp ledig, så dyrka Johan den. På toppen av Fyensfeltet var det en liten flekk, ja, omtrent et par mål, tenker jeg. Her hadde Johan åker. Tilgjengelige veiskråninger ble slått, som ga fôr til dyra. På sletta var det noen tomter som ikke var bebygd. Og etter at graset var slått, spilte vi fotball på disse tomtene.

Jeg husker en gang vi ble avbrutt under spillet av at Johan kom for å jage oss. Han skulle vel ta vare på etterslått. De fleste av oss godtok vel dette, men Carl Erik Zakariassen lot seg ikke jage, og det endte med at de to røyk på hverandre og rulla bortover bakken.

Mange slags oppdrag

En gang skulle Ola og jeg være med Johan bort på Val for å fange inn noen kviger som hadde gått på beite der hele sommeren. De hadde blitt ville i løpet av sommeren, så det var ikke lett å samle dem. Når vi omsider hadde fått en eller flere av dem opp i et hjørne, snudde de rundt og kom rusende mot oss. Ola var nære på å bli rent ned, og måtte kaste seg rett ut for å unngå å bli trampa ned. Da var det ikke tid til å se hvordan det så ut der han landa. Etter mange forsøk måtte vi gi opp jakta og reise hjem med uforretta sak.

- Du som ser sånn ut må ligga i bagasjerommet, sa'n Johan og så på'n Ola. Sånn blei det.

Johan hadde også snøplogkjøring for kommunen. Den gangen brøyta kommunen private veier, så det var mange stikkveier vi var innom. Ola var tidlig oppe, så han kjørte pløgen før han gikk på skolen. Jeg var ikke så

hissig på å kjøre traktor, men det hendte jeg kjørte etter at jeg var ferdig på skolen. En gang jeg brøyta fra Østby og ned til Østbytangen, gikk tanken tom for diesel helt nede ved jernbanelinja ved Tangen. Det blei en lang marsj etter drivstoff og trøbbel med lufting av rørsystemet, før motoren fikk diesel igjen.

En annen episode var da jeg skulle snu på idrettsplassen, der hvor det siden ble ishockeybane. Her lå flere fundamenter til lysstolper i betong inntil hverandre, og disse hadde frysi fast til bakken.

Jeg husker det smalt når nesa og panna møtte glasset. Hvor lenge jeg var borte vet jeg ikke, jeg våkna hengende over rattet. I etterkant har jeg skjønt hvorfor jeg har trøbbel med nakken.

Vedarbeid

Hver vinter blei det hogd ved. Johan hadde mange steder å hogge, blant annet langs alle jordekanter, på elvestranda eller i skauen ved Varsjøen eller Holtermåsan. Det var den tida folk fyrte med ved. I dag gidder få å hogge ved, det er så mye lettere å skru på den elektriske ovnen. Tenk på all den gode mosjonen og friske lufta vi fikk. I dag øker kroppsvekta i takt med strømprisene, men det hjelper visst ikke, vi har altfor god råd i dette landet.

Veden ble kjørt inn syd på tunet ved den store bjørka. Her blei det etter hvert en stor vedhaug som først skulle kappes og etterpå kløyves. Johan sto for det meste av kappinga, men når kløyvinga stod for tur, var det aktivitet for oss «smågutta» som 'n Johan kalte oss.

Kløyveren var elektrisk og var konstruert med en stigende skrue som dro vedkubben inn mot en skarp egg som skulle kløyve kubben. Maskinen var grei den, men hvis skruen møtte en hard kvist, kunne det være gjort. Det

Drosja står klar foran hovedbygningen på gården Kuskerud/Jentoft. Foto: Sørums Fotosamling.

gjaldt å være skjerpet og nappe til seg fingra fort nok, før kubben ga deg et rapp som i verste fall endte med brukket finger eller forstuing av håndledd.

Det var fint her i vårsola og moro å ha noe å foreta seg etter at skoledagen var slutt. Nye erfaringer hver dag.

Den store vedhaugen ble liggende under bjørka og tørke til langt utpå høsten. Da skulle den i hus. Da var det å kaste full en henger, som igjen skulle tømmes ved å kaste veden inn i vedskålen, som tidligere hadde vært et bryggerhus, og ikke sto så langt unna kjøkkentrappa.

Vår jobb var å lesse på og av. Johan flytta hengeren så arbeidsoppgaven sto klar neste gang vi kom. En gang han skulle flytte hengeren, skjedde det et uhell. Johan hadde stått foran hjulet og antagelig kommet borti girspaken. Når traktoren sto i god utforbakke, var jo resultatet gitt. Han greide å bli overkjørt av bakhjulet på traktoren. Hjulet hadde gått over brystkassa på 'n, så han var noe stiv og kantete i bevegelsene de

første dagene, men var likevel i jobb. Jeg tror ikke han var hos doktoren for sånne bagateller.

Vi «gårdsgutta» lærte mye av 'n Johan. Vi lærte at det ikke var farlig å ta i et tak, og at ting måtte bli gjort. Fortjeneste var det dårlig med, men han Johan lot oss slippe til, og vi likte å være der og ha noe ordentlig arbe' å drive med.

Nok for denne gang, men det kan komme mer!

Morten S

Redigert av Torill Funderud og Anne-Marie Lund.

Takk til våre sponsor:

 Romerike
Sparebank

// For deg og lokalmiljøet
rsbank.no

Bygdeborger i Sørums

Av Anne-Marie Lund

«Da vi kjøpte skogeiendommen som blir kalt Holmselia, ved Mork i Blaker, fikk vi en bygdeborg på kjøpet», sier Dag Kjensjord. I 2018 var han guide på en rusletur dit for historielagets medlemmer, og han har siden da tatt mange turer i dette området, som han gjerne viser fram. En dag i fjor høst ble Sørums-Speilet med for å se på restene av den mystiske steinmuren i Borgmundåsen, som antakelig ble satt opp for mer enn 1500 år siden.

Folk visste lite om bygdeborgene

Gjennom tidene har bygdeborgene vært lite kjent. De er sjelden nevnt i skriftlige kilder, og det var først da arkeologi ble et akademisk fag på 1800-tallet at det ble forsket på emnet. Før det ble ofte sagn (fortellinger der det overnaturlige spiller en viktig rolle) brukt som forklaring på de underlige ruinene i landskapet. Men det finnes ingen kjente sagn om bygdeborgen ved Mork, og mange har nok bodd i nærheten uten å ane at den fantes.

I 1882 kom det ut en avhandling om bygdeborger i Norge, skrevet av Olaf Rygh. Han forteller om 80 lokaliteter, spredt over hele landet. De fleste er på Østlandet, men det er også mange på Sør- og Vestlandet, særlig i Rogaland, skrev han. Han mente at de stammet fra den perioden i tidlig middelalder vi kaller folkevandringstida, fra ca. 400 til ca. 600 e.Kr. Det var en urolig periode i Europa, også her i nord. Store folkegrupper flyttet på seg av de samme årsakene som i vår tid – krig og ufred og naturkatastrofer som førte til mangel på mat. Slike festningsanlegg fra førhistorisk tid finnes i mange andre europeiske land også, i Sverige er det registrert mer enn 1000.

Forskningen finner stadig flere svar

Bygdeborgen i Borgmundåsen ble registrert av Universitetet i Oslo i 1930. Nå er det registrert nesten 450 slike steder over hele Norge, både i sør og nord.

Nyere forskning viser at borgene kan ha hatt mange formål. Noen har kanskje vært befestede bosettinger, mer eller mindre permanente, noen har fungert som tilfluktsted i urolige tider. Noen har vært utsiktsposter for å holde kontroll over jakt- og fiskeområder, skog og myr. Anlegg i nærheten av veier har vært brukt for å passe på ferdsel og handel og som forsvar mot inntrengere.

En forsker som har studert

bygdeborger, er arkeolog Ingrid Ystgaard ved NTNU i Trondheim. Hun sier at det kan slås fast nokså sikkert at disse stedene ble brukt i konfliktfylte situasjoner. De fleste er nok anlagt i tidsrommet mellom yngre romertid til ut folkevandringstida, altså fra ca. år 200 til ca. år 600. Men vi vet om noen som trolig er eldre, og noen kan være yngre. Noen ble kanskje brukt under vikingtida, men det ble neppe anlagt nye da. Da Romerriket gikk til grunne rundt år 400, ble det mye uro, og samfunnene i Nord-Europa ble dramatisk forandret. Det gjaldt også her i Norge. På denne tiden var makt noe som folk kunne skaffe seg raskt, men like fort kunne de miste den. Etter hvert ble makt i større grad knyttet til enkeltpersoner. Det var noe nytt, for forskerne finner nesten ikke spor etter individuell makt hos mennesker i det nordiske samfunnet i tida rundt år 0. Når vi kommer til tida rundt år 500, ser vi at makt begynner å gå i arv. Det bringer konfliktene opp på et annet nivå i samfunnet, de er ikke lenger like lokale og foregår ikke så ofte mellom naboer. Kanskje behovet for de lokale bygdeborgene forsvant av den grunn, sier Ystgaard.

Teorien om at bygdeborgene først og fremst har vært tilfluktsteder og forsvarsverk for bygda, holder fortsatt.

Hva kjennetegner en bygdeborg?

Steinrøyser er det mange av i landet vårt, og ikke alle har vært deler av en bygdeborg! Men finner vi steinhauger på en høyde i terrenget med en ganske stor og jevn flate øverst, kan det være mulig. Slike steder er utilgjengelige, ofte er det bratte stup på flere sider og bare én farbar vei inn til området.

I tillegg er stedet gjort enda mer utilgjengelig ved at det er bygget steinmurer. Av og til er det bare en mur på tvers der fjellet er bundet sammen med terrenget rundt. Mange borger har hatt mur rundt hele plataet, og andre har tydeligvis hatt flere murer, den ene utenfor den andre. Sannsynligvis har

de også blitt forsterket med palisader (spisse stokker) eller andre hindre av tre.

Murene består av ganske små steiner, «løftestein». Løftestein er steiner som kan løftes og bæres, og de er lagt sammen uten bindemiddel. Leif Mathisen sier i sin artikkel om bygdeborgen i Borgmundåsen (Sørums-Speilet nr. 5/2003) om murarbeidet: «Det finnes her og der bedre bevarte partier som viser at byggingen av mur har skjedd med adskillig innsikt.» Han begrunner det blant annet med at muren har brattere helling på yttersiden enn på innersiden. Han understreker at muren selvfølgelig er tæret av tidens tann, og var adskillig høyere enn det restene viser.

Navnet på området kan også fortelle oss at det er en bygdeborg der. På gamle kart er området ved Mork kalt «Borgmundåsen» eller bare «Bormen». «Borg» er et ord som brukes i mange germanske språk for «et befestet sted, en festning».

Kan dette virkelig ha vært en bygdeborg?

Turen opp til bygdeborgen ved Mork er ikke så lang, men det er veldig bratt! Vi går inn fra Kompvegen, ved Lønndalen. Der følger vi Åa et stykke før vi begynner «klatringen» opp en gammel kjørevei. Oppover bærer det, jevnt og trutt, helt til terrenget blir litt slakkere. Og der - til høyre - ser vi noen steinhauger et stykke inne i skogen! En trenger ikke se så lenge på dem før en tenker at dette må være menneskeskapt. Stein legger seg ikke til rette på den måten, dersom de havner der i et ras. Vi går videre innover, og da kommer vi ganske riktig inn på et stort platå. Det er litt kupert, men ikke mye. Når vi beveger oss mot kanten av sletta, ser vi tydelig restene av mur på flere steder. De fleste steinene er nok «løftesteiner», men noen er så store at de må ha ligget der fra før. Mot sør (ned mot Kompvegen) er muren nokså sammenhengende. Andre steder er den rast ut et stykke, men går vi videre, finner vi

igjen deler av mur. Mot nord er det et dypt juv og en bratt fjellvegg rett ned. Her virker det umulig å ta seg opp uten klatreutstyr. Utsikten er fantastisk, fordi områder med skog nylig er hogd ned. Vi ser skogkruller og jorder mot Kvevli, og videre ser vi Hogsethgårdene og byggefeltene der. Her kunne nok en vaktpost oppdage det om det nærmet seg fremmedfolk. Vi skjønner at vi er høyt oppe over bygda, og at det er en av grunnene til at borgen ble anlagt akkurat her.

Fra gammelt av har det vært en ferdelsåre fra Fet gjennom Blaker om Varsjøen og Krogstad, og fra mange steder langs kanten kan vi se ned på Kompvegen. Den gamle ferdelsåren lå kanskje ikke akkurat der, men det er i hvert fall god utsikt til det som rører seg der nede.

En annen grunn til å velge dette stedet, er forsenkningen som strekker seg tvers over plataet. I denne er en grop, ca. 1x 3 m og ca. 0,3 m dyp. Her har det vært mulig å samle vann. Den gang, som nå, var det viktig å sikre vannforsyning.

Sletta er stor, mer enn 3 mål. Men hvis dette var et tilfluktsted for både folk og husdyr, trengtes plassen. På grunn av beliggenheten i nærheten av den gamle vegen, er det sannsynlig at anlegget også har vært brukt som forsvarsborg.

At muren er laget av mennesker med både kunnskap og muskelkraft, er tydelig.

Dag Kjensjord forteller at området har status som «skjermet» i skogbruksplanen. Det betyr at det ikke kan kjøres tunge maskiner der, og at rydding må gjøres mest mulig manuelt. Han synes det er viktig å ta vare på området. Det er antakelig det eldste sporet etter menneskelig aktivitet i bygda!

Andre bygdeborger i Sørurum

Ved Stampetjern, Asak i Skedsmo, er en ås med stupbratte sider, som kalles Farshatten. Der er rester av en bygdeborg som ligger både i Sørurum og Skedsmo. Mange steder virker det helt uframkommelig, men fra vestsida av tjernet er det en sti som blir mye brukt. Dette er blitt et populært turmål, ikke minst fordi en får en utrolig flott utsikt på klare dager. Det som er igjen av anlegget, er mange store steiner som ligger nedover den siste brattbakken før en er helt oppe. De har nok alle vært plassert på toppen, men har begynt å rase nedover. Inne på plataet er det også

Øverst: Tydelige rester av muren rundt plataet

Venstre: Utsikt fra borgen mot nord. Høyre: Marit og Dag Kjensjord tar en rast etter turen opp til borgen.

her en forsenkning, som kan ha sikret at folk hadde tilgang til vann.

Gårdsnavnet Borgen i Sørurum, kan tyde på at det har ligget en bygdeborg i fjellet ovenfor gården, men her er det ingen rester å se.

Krevende arbeid

Leif Mathisen forteller i sin artikkel om en svensk offiser, Gøran Posse, som prøvde å beregne arbeidet som trengtes for å befeste en borg av gjennomsnittlig størrelse. Det han ser for seg, er nok adskillig større enn plataet ved Mork. Han tenker seg at plataet har ca. 300 m omkrets, og at det er 5 kubikkmeter stein i hovedmuren. Det har tatt tid og mannskap å lage noe sånt. Først må området ryddes, stein skal finnes og bæres fram, trestokker til palisader må lages, og så kommer selve muringen. Han fant ut at det ville bli seks ukers hardt arbeid for 100 mann. I alle fall er det sikkert at hele bygda måtte være med. Sannsynligvis må arbeidet ha vært styrt av personer med makt og autoritet, gjerne en slags høvding og dennes familie. Vi vet ikke om alle menneskene i området fikk nytte godt av et sikkert tilfluktssted heller. Kanskje var det høvdingen og hans nærmeste dette var laget for?

Behovet for trygghet

Det kjennes underlig å stå ved disse eldgamle murene, se utover i landskapet, snu seg og se inn på sletta igjen.

Hvordan var det å være her den gangen dette var i bruk? Hvem var disse menneskene? I tidlig jernalder var mange blitt bønder, de var bofaste og hadde husdyr. Kanskje de ble forstyrret av flokker med fremmede som var ute på plyndringstokt? Hvis disse ble oppdaget av vaktposter oppe på borgen som fikk varslet, kunne bygdefolket skynde seg opp i høyden med dyra og komme seg innenfor murene til faren var over.

Vi kan kjenne oss igjen i utryggheten når verden rundt oss er kaotisk og uforutsigbar. Kanskje det ga en viss trygghet for dem som levde her for lenge, lenge siden å vite at der oppe i åsen holdt noen vakt og passet på. Der var et sted de kunne rømme til, og slippe unna det farlige som kunne ødelegge for dem. Disse menneskene var nok ikke så ulike oss. Beredskap og sikkerhet er viktig for oss også. Vi kjenner oss igjen i trangen til å være forberedt når noe skremmende truer.

Kilder:

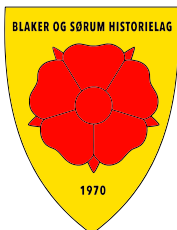
Bygdeborgen på Borgmundåsen, et hefte laget av Dag Kjensjord

Bygdeborger i Sørurum. Artikkel av Leif Mathisen, Sørurum-Speilet nr. 5/2003

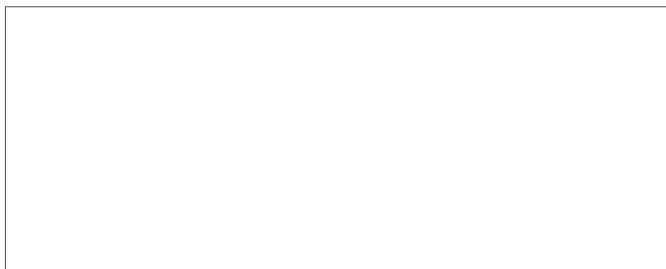
Norgeshistorie.no

Forskning.no

Lokalhistoriewiki.no

SØRUM-SPEILET

RETURADRESSE:
BLAKER OG SØRUM
HISTORIELAG
POSTBOKS 82
1924 SØRUM

ISSN 1894-8154

Jakten på fortiden

Tekst og foto av Tom-Arne Ullersmo

Denne gang har jeg med bilder av fire forskjellige vektlodd, alle fra middelalderen. Loddene ble kalt handelsvektlodd, og de ble brukt ved kjøp og bytte av varer. Vektloddene ble brukt sammen med en skålvekt, som besto av en balansearm og to tynne vektskåler hengende ned fra tre eller flere tynne kjeder. Når innholdet i de to skålene veide det samme var armen i balanse og en liten pekepinne sto rett opp i det festet man holdt.

Alle disse funnene er gjort i Frogner. Det firkantede vektloddet¹ på bildet til venstre fant jeg på Lunner gård i 2015. Det er ikke stort, måler kun 3 x 2 cm, veier 49 gram og er laget i en bronse-kobber-legering. Det har en innrisset O som et slags bumerke.

Det lille runde vektloddet på bildet ved siden av, som også har en tydelig O, ble funnet på samme gård, Lunner. Det kalles på fagspråket for et sylindrisk vektlodd.

Vektloddet³ på bildet i midten er et pæreformet vektlodd. Det har et kryss/kors i bunnen, og er funnet på Nedre Vilberg gård i 2014. Dette er et ganske vanlig vektlodd, som regel laget av en kobberlegering.

Vektloddet⁴ ytterst til høyre er en kjegleformet vekt i kobberlegering. Det fant jeg på Mo gård i 2015.

1.

2.

3a.

3b.

4.

Middelalderen er den vanlige betegnelsen på den 1000 år lange perioden i Europas historie som ligger mellom antikken og moderne tid. Det er vanlig å regne fra omkring år 500 til omkring 1500.